Лови кохання — це соколині лови. Жіль Вісенті

I

Того дня, коли його вбили, Сантьяго Насар підвівся з ліжка о пів на шосту ранку, бо збирався йти на пристань зустрічати корабель, на якому мав прибути єпископ. Перед тим йому наснилося, ніби він іде в гаю між смоковницями, а з неба сіється тепла мжичка, і на мить він почув себе уві сні щасливим, та коли прокинувся, йому здалося, ніби він весь обляпаний пташиним послідом. "Сантьяго завжди снилися дерева, — розповіла мені його мати Пласіда Лінеро, згадуючи через двадцять сім років події, що сталися того злощасного понеділка. — За тиждень до своєї смерті йому наснився сон, ніби він летів сам-один на літаку із сухозлотиці і той літак петляв між мигдалевими деревами, проте не зачепив жодної гілки". Ця жінка славилась тим, що непомильно розгадувала чужі сновидіння, за умови, що їх розказували їй натщесерце, а проте вона не зауважила жодної фатальної прикмети у тих двох снах свого сина, а також не звернула уваги на те, що незадовго до смерті він став бачити дерева в кожному своєму сні й одразу, як прокидався вранці, розповідав про те матері.

Не розпізнав згубного передвістя і сам Сантьяго Насар. Спав він тієї ночі мало й погано, не роздягаючись, і пробудився з головним болем і таким присмаком у роті, ніби вночі гриз мідну острогу. Проте Сантьяго Насар сприйняв це спокійно — адже вчора він цілісінький день пив і гуляв на весіллі, та й спати ліг уже над самий ранок. Багато людей, які зустрічались йому від тієї миті, коли він вийшов з дому о 6.05, і до тієї, коли годиною пізніше його закололи, мов кабана, згадували, що був він трохи сонний, але настрій мав чудовий і кожному казав наче мимохідь, що день обіцяє бути гарним. Ніхто не міг підтвердити з певністю, що Сантьяго Насар мав на увазі саме погоду. Чимало людей запевняли мене, що той ранок був сонячний і над банановими плантаціями з моря віяв легенький бриз, що й не дивно, бо за тих часів у лютому майже завжди стояла добра погода. Але більшість очевидців усе-таки сходилися на тім,

що день тоді був хмурний, з розвихреним і низько навислим небом, з густим запахом застояної води, а в ту мить, коли сталося нещастя, сіялася дрібна мжичка, така, як у останньому сні Сантьяго Насара, коли він ішов у гаю смоковниць. Я тоді очунював від весільного перепою на апостольському лоні Марії Алехандріни Сервантес і прокинувся тільки тоді, коли забамкали на сполох дзвони, але подумав, що то дзвонять на честь єпископа.

Сантьяго Насар одягнув на себе штани й сорочку з білого лляного полотна, ненакрохмалені, такі самі, у які вбирався напередодні, йдучи на весілля. То був його парадний одяг.

Якби не очікуваний приїзд єпископа, він би вдягнув костюм хакі і взув чоботи для верхової їзди, тобто вбрання, в якому щопонеділка вирушав у "Святий образ" — так називалася скотоферма, яка дісталась йому в спадок від батька і якою він управляв досить розважливо, хоч і без особливої фортуни. У таких випадках він носив на поясі "магнум-357", бронебійна куля з якого, — так казав Сантьяго Насар, — могла розсікти навпіл коня. Під час сезону полювання на куріпок він також брав із собою все необхідне для соколиних ловів. У шафі в нього ще зберігалися ґвинтівки "манліхер-шенауер-30.06", "голланд-магнум-300", "горнет-22" з оптичним прицілом та скорострільний "вінчестер". Як і його батько, Сантьяго Насар завжди спав з револьвером у подушці, під наволочкою, але того дня, виходячи з дому, він розрядив його і поклав у шухляду нічного столика. "Він ніколи не залишав револьвера зарядженим", — розповіла мені його мати. Я й сам це знав і знав, крім того, що Сантьяго Насар тримав зброю в одному місці, а набої — в іншому, десь далеко, так щоб ніхто в домі не зміг навіть випадково зарядити ґвинтівку чи револьвер. Цей мудрий звичай запровадив ще його батько від того дня, коли служниця труснула подушку — скидала з неї наволочку — і револьвер, упавши на підлогу, від удару вистрелив. Куля потрощила тоді шафу, пройшла крізь стіну, пролетіла, завиваючи як снаряд, через їдальню сусіднього будинку і розбила на друзки гіпсову статую святого в людський зріст на вівтарі церкви з протилежного боку майдану. Сантьяго

Насар був тоді зовсім дитиною, але той нещасливий випадок став для нього наукою на все його подальше коротке життя.

Останній спогад про сина, який зберігся в пам'яті матері, це коли він на мить зайшов до її спальні. Він розбудив її, шукаючи напомацки таблетку аспірину в аптечці, що висіла у ванній; увімкнувши світло, вона побачила його в дверях зі склянкою води в руках — таким і запам'ятала навіки. Сантьяго Насар розповів тоді матері про свій сон, але на дерева вона чогось зовсім не звернула уваги.

— Птахи сняться завжди на добре, — сказала.

Вона бачила його з того самого гамака і лежачи в тій самій позі, в якій я застав її зовсім немічною від глибокої старості, коли приїхав до того містечка в надії зібрати з безлічі скалок розбите дзеркало пам'яті. Серед білого дня вона вже ледве розрізняла обриси предметів чи людські постаті, а на скронях у неї були наліплені лікувальні листки від головного болю, який навічно передав їй син, коли востаннє пройшов через спальню. Вона лежала на боку, схопившися за мотуззя гамака у спробі підвестися, і в сутіні чувся запах хрестильної купелі, який так вразив мене того ранку, коли стався злочин.

Тільки-но вона побачила мене на порозі кімнати, як їй здалося, що це з'явився Сантьяго Насар. "Отут він і стояв, — розповіла мені Пласіда Лінеро. — На ньому був костюм з білого лляного полотна, випраного в чистій воді, бо його ніжна шкіра не зносила шорсткої накрохмаленої тканини". Вона довго сиділа в гамаку, жуючи зернята кардаміну, аж поки в неї згасла ілюзія, що я — її син, котрий повернувся. Тоді зітхнула й сказала: "Він був єдиний, кого я любила на цьому світі".

Я немов заглянув у її пам'ять і побачив Сантьяго Насара живого. Наприкінці січня йому виповнився двадцять один рік, він був стрункий і блідий, з успадкованими від батька арабськими повіками та кучерявим волоссям. Єдиний син подружжя, поєднаного з міркувань вигоди,

подружжя, яке не знало жодної миті щастя, Сантьяго Насар, здавалося, любив свого батька, а коли той раптово помер, за три роки до описуваних подій, і син залишився з матір'ю-вдовою, він і далі жив собі щасливо й безтурботно аж до того понеділка, коли його спостигла смерть.

Від .матері він успадкував інстинкт. У батька ще малим хлопчиком навчився володіти вогнепальною зброєю, їздити верхи та полювати з соколами і від того ж таки батька запозичив такі чесноти як відвага і обачливість. Між собою вони спілкувалися арабською мовою, але ніколи не робили цього при Пласіді Лінеро, щоб вона не почувала себе виключеною з розмови. Ніколи не бачили їх у селі озброєними, а єдиний раз, коли вони з'явилися зі своїми ручними соколами, то це щоб показати соколині лови на ярмарку, влаштованому з благодійницькою метою. Смерть батька змусила сина обмежити свою науку середньою школою й узяти на себе управління фермою. Сантьяго Насар був хлопець веселий, доброзичливий і легко сходився з людьми.

Того ранку, коли його мали вбити, Пласіда Лінеро, побачивши сина в білих штанях і білій сорочці, подумала, що він помилився днем. "Я нагадала йому, що сьогодні понеділок", — розповіла мені вона. Але Сантьяго Насар пояснив матері, що умисне вдягся по-святковому — ану ж трапиться нагода поцілувати перстень єпископа. Мати не виявила до цього жодного інтересу.

— Він навіть з корабля не зійде, — сказала вона. — Виголосить звичайне благословення, аби якось відбутися, і вирушить туди, звідки з'явився. Він не терпить нашого містечка.

Сантьяго Насар знав, що мати каже правду, але він страшенно любив церковні обряди та церемонії. "Для мене це як кіно", — признався він мені одного разу. Що ж до Пласіди Лінеро, то приїзд єпископа хвилював її лише з одного погляду: щоб син, бува, не вимок під дощем, бо чула, як він кахикає уві сні. Мати порадила йому взяти парасолю, але Сантьяго

Насар тільки рукою махнув на прощання і вийшов з кімнати. Більш вона ніколи його живим не бачила.

Куховарка Вікторія Гусман була переконана, що дощу не було ні того злощасного дня, ні взагалі протягом цілого місяця лютого. "Навпаки, — розповіла мені вона, коли я прийшов побалакати з нею незадовго до її смерті, — сонце стало припікати дужче, ніж у серпні". Вона саме свіжувала трьох кроликів, щоб засмажити їх на сніданок, коли Сантьяго Насар увійшов до кухні. "Він завжди прокидався з таким обличчям, ніби йому погано спалося", — майже з ворожістю згадувала Вікторія Гусман. Дівіна Флор, дочка Вікторії, котра щойно почала розквітати, подала Сантьяго Насарові, як і щопонеділка, чашку кави без цукру, але цього разу доливши туди рому — на похмілля після вчорашньої пиятики. Величезна кухня, де потріскував у печі вогонь і високо на сідалах дрімали кури, здавалося, дихала якимсь таємничим подихом. Сантьяго Насар розжував ще одну таблетку аспірину і сів за стіл. Він неквапно попивав каву з чашки і мляво думав про щось, не відриваючи погляду від двох жінок, які потрошили кроликів над жаровнею. Незважаючи на свій вік, Вікторія Гусман збереглася чудово. Дівчина, ще трохи дикувата, мало не задихалася під могутнім натиском свого тугого тіла. Сантьяго Насар схопив її за зап'ясток, коли вона підійшла до нього взяти порожню чашку.

Час уже тобі стати ручною, — сказав він їй.

Вікторія Гусман показала йому закривавлений ніж.

Пусти мою дочку, хазяїне, — суворо мовила вона. — З цієї криниці ти не питимеш, доки я живу на світі.

Ібрагім Насар спокусив Вікторію ще зовсім дівчам. Кілька років він любився з нею по хлівах своєї ферми, а коли його перестало до неї вабити, взяв її до себе з дім служницею. Дівіна Флор, дочка Вікторії від чоловіка, який з'явився в неї згодом, знала, що вона призначена для

таємного ложа Сантьяго Насара, і ця думка викликала в ній передчасну бентегу. "Другого такого мужчини мені більше не доводилось бачити", — сказала мені вона, гладка і зблякла, оточена цілим виводком дітлахів, які дісталися їй від різних пізніших коханців. "Він був не кращий, ніж його батько, — заперечила Вікторія Гусман. — Лайно". Але не могла побороти раптового жаху, згадавши, як перелякався Сантьяго Насар, коли вона одним ривком видерла з кроля нутрощі і кинула кишки, від яких здіймалася пара, собакам.

— Не будь такою жорстокою, — сказав він. — Адже то боже створіння.

Вікторії Гусман знадобилося майже двадцять років, щоб здивуватися, чого цей чоловік, звичний убивати беззахисних тварин, раптом відчув такий моторошний жах, побачивши зарізаного кроля. "Святий боже! — перелякано вигукнула вона. — Виходить, то було одкровення!" А втім, того ранку, коли стався злочин, у куховарки накопичилося з різних причин стільки люті, що вона й далі годувала собак нутрощами з кролів, аби тільки зіпсувати сніданок Сантьяго Насарові. Саме тоді все село прокинулося від оглушливого гудка пароплава, на якому прибував єпископ.

їхній будинок колись був складом; двоповерховий, стіни з грубих дощок, покритий двоскатним цинковим дахом, на якому постійно сиділи стерв'ятники, що годувалися покидьками, — їх було чимало біля річкового порту. Той склад спорудили ще за тих часів, коли річка була по-справжньому судноплавною і сюди заходили, петляючи між болотами широкої заплави, не тільки морські баркаси, а й кораблі з глибокою посадкою. Коли по закінченні громадянських війн тут з'явився Ібрагім Насар — з останньою хвилею переселенців-арабів, річка вже обміліла і морські кораблі сюди більше не заходили — отож склад став непотрібний. Ібрагім Насар купив його за безцінь, збираючись обладнати в ньому крамницю імпортних товарів, якої так і не обладнав, а коли надумав одружитись, то переробив колишній склад на житловий будинок. На нижньому поверсі влаштував залу-вітальню, яка служила

для всіх потреб, а в глибині вибудував стайню на чотирьох коней, кімнати для прислуги і кухню з вікнами на пристань, крізь які постійно проникав у оселю сморід застояної води. Єдине, чого він не зачепив, обладнуючи вітальню, були кручені сходи, взяті з якогось потерпілого аварію корабля. На верхньому поверсі, де раніше містилися конторські приміщення митниці, він зробив дві просторі спальні і п'ять дитячих кімнаток, бо ж був певен, що матиме багато дітей; а ще прибудував до другого поверху дерев'яний балкон, який нависав над мигдалевими деревами майдану, і Пласіда Лінеро любила сидіти там березневими вечорами, відпочиваючи після проведеного в самотині дня. На фасаді він зберіг двері, які тепер стали парадними, і зробив два вікна в людський зріст, прикрашені різьбленою лиштвою у вигляді веретен. Він залишив також двері чорного ходу, лише зробив їх трохи вищими, щоб у них можна було в'їхати верхи, і приєднав до своїх володінь частину території колишньої пристані. Саме цими дверима й користувалися майже весь час, і не тільки тому, що тут були ясла та кухня, а й тому, що вони відчинялися на вулицю, яка вела до нової пристані, обминаючи майдан. Парадні двері, крім виняткових випадків, пов'язаних з якимось торжеством, були завжди зачинені і взяті на засув. А втім, саме біля цих дверей, а не біля задніх, чатували на Сантьяго Насара ті, хто прийшов убити його, і саме сюди вийшов він, прямуючи зустрічати єпископа, хоч у такий спосіб дістатися до пристані можна було, тільки обійшовши навколо всього будинку.

Ніхто не розумів, як могло статися стільки злощасних збігів. Слідчий, який приїхав з Ріочачі, певне, відчував це, хоч і не зважувався відверто визнати, бо з протоколу попереднього слідства було видно: він намагався дати їм раціональне пояснення. Двері, .що виходили на майдан, кілька разів згадувалися там під назвою, яка більше пасує до детективного роману: "фатальні двері". І справді, єдине варте уваги пояснення дала Пласіда Лінеро, яка на запитання слідчого відповіла з чисто материнською логікою: "Мій син ніколи не виходив крізь двері чорного ходу, коли був святково вбраний". Це твердження здалося слідчому таким легковагим, що він зазначив його на берегах протоколу, але до самого тексту не вніс.

Як рішуче заявила на допиті Вікторія Гусман, ні вона, ні її дочка нічого не знали про те, що Сантьяго Насара збиралися вбити. Але з плином років куховарка призналася, що коли він зайшов до кухні випити кави, обидві вони вже знали про це від однієї жебрачки, яка навідалася годині о п'ятій ранку попросити молока; та жінка розповіла їм також, з якої причини його хочуть убити і повідомила, де саме на нього чатують. "Я не остерегла його, бо думала, що то п'яне бахвальство", — сказала мені Вікторія Гусман. Але згодом Дівіна Флор призналася, коли я зайшов до неї, вже після того як мати її померла, що та не застерегла

Сантьяго Насара, бо в глибині душі прагнула його смерті. Вона ж, Дівіна Флор, була тоді боязка дівчина, нездатна щось зробити з власної волі, і ще дужче налякалася, коли він схопив її за зап'ясток, і рука його здалася їй твердою і крижаною, як у мерця.

Під урочисті гудки єпископського пароплава Сантьяго Насар сягнистою ходою перейшов занурений у півсутінь дім. Дівіна Флор побігла наперед, щоб відчинити йому двері, уникаючи його рук, вона спритно петляла поміж кліток із сонними пташками в їдальні, поміж меблів та вазонів з висячою папороттю у залі, та, відсунувши на дверях засув, таки не змогла вивернутися з-під хижої лапи ласолюбного коршака. "Він мацнув мене між стегнами, — розповіла мені Дівіна Флор. — Він завжди так робив, коли зустрічав мене саму в якомусь закутні будинку, але того дня я не відчула звичного страху, а тільки несамовите бажання заплакати". Дівчина відступила вбік, щоб випустити хазяїна, і крізь прочинені двері побачила на майдані мигдалеві дерева, мов обсипані блискітками світанкового сяйва, але їй забракло відваги роздивитися навколо. "Тоді раптом пароплав перестав гудіти, і заспівали півні, — розповіла мені Дівіна Флор. — Вони зняли такий шарварок, аж я не могла повірити, що в селі стільки півнів. Я думала, то їх везуть на пароплаві єпископа". Одне тільки змогла вона зробити для чоловіка, якому так і не судилося стати її коханцем, — це, всупереч наказу Пласіди Лінеро, залишити двері незамкненими, щоб той міг повернутися ними на випадок нагальної потреби. Якийсь чоловік — хто саме, про це ніколи так і не стало відомо, — підсунув під двері конверт із запискою, в якій

остерігав Сантьяго Насара, що його збираються вбити, і повідомляв, у чому його звинувачують, де чатують на нього та інші істотні подробиці замислюваного вбивства. Коли Сантьяго Насар виходив з будинку, та записка лежала на підлозі, але ні він, ні Дівіна Флор, ні будь-хто інший не побачили її аж до того часу, коли злочин уже було вчинено.

Пробило шосту годину, а досі горіли вуличні ліхтарі. На гіллі мигдалевих дерев і на деяких балконах ще висіли барвисті весільні гірлянди, і можна було подумати, ніби їх щойно розвісили на честь єпископа. Але вимощений плитами майдан здавався величезним звалищем порожніх пляшок та інших решток грандіозного бенкету, бо був геть засмічений до самої церковної паперті, де було споруджено поміст для оркестру. Коли Сантьяго Насар вийшов з дому, його випередило кілька людей, що бігли до пристані на заключні гудки пароплава.

О тій порі на майдані було відкрито єдиний заклад — молочну крамницю біля самої церкви, і саме там сиділи двоє чоловіків, які чатували на Сантьяго Насара, щоб убити його. Клотільда Армента, власниця цієї крамниці, була першою людиною, яка побачила його в сяйві світанку, і мала таке враження, ніби він увібрався в алюміній. "Він уже здавався привидом", — розповіла вона мені. Чоловіки, що збиралися вбити Сантьяго Насара, задрімали, сидячи на своїх стільцях і тримаючи на колінах загорнуті в газету ножі, а Клотільда Армента стримала подих, щоб не розбудити їх.

То були двадцятичотирирічні брати-близнята Педро і Пабло Вікаріо. Вони так скидалися один на одного, що мало хто міг розрізнити їх. "З вигляду грубі, але вдачі м'якої", — написав про них слідчий у протоколі. Я знав обох ще з початкової школи і дав би їм таку саму характеристику. Того ранку вони були в темних костюмах, одягнених напередодні з нагоди весілля, шерстяних та ще й надто закритих для клімату Карібського узбережжя, і після багатогодинної гулянки мали обличчя змучені і пом'яті, проте знайшли в собі сили, щоб поголитися. Хоч пити брати Вікаріо почали ще до весілля і пили відтоді безперервно цілих три

доби, проте здавалися тепер не так п'яними, як схожими на розбуджених сновид. Удосвіта, після майже двогодинного чатування в крамниці Клотільди Арменти, вони заснули, і то був їхній перший сон від самої суботи. Коли загудів пароплав, вони ледь чи й очі розплющили, але інстинктивне чуття збудило їх миттю, коли Сантьяго Насар вийшов зі свого будинку. Обидва схопили свої газетні згортки, і Педро Вікаріо став підводитись.

— Заради бога, — пробурмотіла Клотільда Армента. — Залиште це на потім, бодай з поваги до сеньйора єпископа.

"Тієї миті я немов відчула подих святого духа", — не раз казала потім Клотільда Армента. І справді, ту думку їй, мабуть, навіяло провидіння, хоча користь від неї була недовга. Почувши слова Клотільди Арменти, брати Вікаріо замислились, і той, який підвівся, сів знову. Обидва провели поглядом Сантьяго Насара, коли він переходив через майдан. "Вони дивилися на нього майже з жалістю", — розповідала Клотільда Армента. У цю мить на майдан зграйкою вибігли дівчатка у формених платтячках сиріток-учениць монастирської школи.

Пласіда Лінеро мала слушність: єпископ так і не зійшов з пароплава. Окрім представників місцевої влади та школярів, на пристані юрмилось багато всякого люду, і скрізь виднілися короби з добре відгодованими півнями, бо суп з курячих гребінців був улюбленою стравою святого отця. На товарну пристань назносили стільки дров, що пароплаву знадобилося б години зо дві, щоб повантажити їх. Але він не причалив. Тільки виринув із-за повороту ріки, заревівши, наче дракон, і одразу оркестр із місцевих музик заграв складений на честь єпископа гімн, а півні в коробах дружно закукурікали, розбуркавши всіх інших півнів у селі.

За тих часів легендарні колісні пароплави, що топилися дровами, вже доживали свій вік, і ті нечисленні, які ще лишалися на службі, не мали ні піаноли, ні кают для весільних подорожей молодят і майже нездатні були плисти проти течії. Але той пароплав був зовсім новий — з двома трубами замість однієї, з вимпелом, пофарбованим у колір палубних поручнів, а

заднє колесо з товстих дощок робило його потужним, як морський лайнер. На верхній палубі, неподалік від капітанської каюти, стояв єпископ у білій сутані, оточений почтом іспанців. "Погода була така сама, як на Різдво", — розповідала мені моя сестра Марго. І ще вона розповіла, як пароплав дав гудок і струмінь стисненої пари пройшов над пристанню, намочивши всіх, хто стояв на самому краєчку. А далі — наче миттєвий міраж: єпископ почав хрестити рукою натовп на березі і робив це бездумно, без прихованої іронії, але й без натхнення, аж поки пароплав зник із поля зору людей, і тільки кукурікання півнів нагадувало про недавній скороминущий візит духовного пастиря.

Сантьяго Насар мав усі підстави відчути себе обманутим. На прохання отця Кармена Амадора, що закликав свою паству не скупитися на дари, він постачив від себе кілька оберемків дров і крім того власноручно вибрав півнів з найапетитнішими гребінцями. Але його розчарування було миттєвим. Коли моя сестра Марго, що, як і він, приходила на пристань, зустріла його, він уже був у пречудовому гуморі і сповнений бажання гуляти далі, дарма що таблетки аспірину не принесли йому ніякого полегшення. "Він не здавався засмученим і думав тільки про те, у скільки обійшлося весілля", — розповіла мені сестра. На нього справили сильне враження деякі цифри, що їх навів Крісто Бедойя, який теж був з ними на пристані. Ми троє — Крісто Бедойя, Сантьяго Насар і я — гуляли майже до четвертої ранку, але Крісто не пішов спати додому, а залишився погомоніти у своїх діда й баби. Там він дістав ті відомості, яких бракувало, щоб точно підрахувати видатки на весілля. Він розповів, що для гостей зарізали сорок індиків та одинадцять кабанів — і ще наречений подарував громаді чотири телиці, щоб їх засмажили просто на майдані для всього села. Було спожито двісті п'ять ящиків контрабандної горілки і майже дві тисячі пляшок рому, які роздавали всім, хто хотів. Не було жодної людини — ні багатої, ні вбогої — що так чи так не взяла б участі в найграндіознішій гулянці, яку будь-коли бачено в містечку. Сантьяго Насар почав мріяти вголос:

Моє весілля буде ще бучніше, — сказав він. — Кожен, хто побуває на ньому, пам'ятатиме його все життя.

Моя сестра спізнала таке відчуття, ніби її торкнувся своїм крилом ангел. Вона знову позаздрила Флорі Мігель, яка й так не була обділена щастям і, крім усього, з Різдва цього року матиме ще й Сантьяго Насара. "Мені раптом сяйнуло, що не може бути кращої партії, аніж він, — розповіла мені сестра. — Тільки уяви собі: гарний, статечний і вже з власним маєтком, хоч йому тільки двадцять один рік". Марго мала звичай запрошувати його на сніданок, коли в нас були млинці з маніоку, а того ранку моя мати саме збиралася напекти їх. Сантьяго Насар з радістю прийняв запрошення.

Я перевдягнусь і одразу прийду, — мовив він і тут виявив, що забув свого годинника на нічному столику. — Котра година?

Було вже двадцять п'ять на сьому. Сантьяго Насар узяв Крісто Бедойю під руку і повів його в бік майдану.

— За чверть години я буду в тебе, — сказав він моїй сестрі.

Марго стала наполягати, щоб він ішов з нею зараз же, бо сніданок, мовляв, уже подано. "Вона повторювала це йому з дивовижною наполегливістю, — розповів мені Крісто Бедойя. — Так умовляла, що я не раз потім думав: чи не знала Марго вже тоді, що його збираються вбити, і тому хотіла дати йому притулок у вашому домі?" Хай там як, але Сантьяго Насар зрештою переконав її, щоб ішла додому, а він, мовляв, піде перевдягнеться в костюм для верхової їзди, бо йому треба буде відразу "їхати на ферму — холостити бичків. Він попрощався з нею, махнувши рукою, як і матері, й попрямував до майдану, ведучи під руку Крісто Бедойю. Більш їй не судилося бачити його живим.

Майже всі, хто був на пристані, знали, що Сантьяго Насара збираються вбити. Дон Ласаро Апонте, колишній полковник із вищою військовою освітою, який давно вийшов у відставку і, маючи добру пенсію, вже одинадцять років був місцевим алькальдом, підняв руку, вітаючи Сантьяго Насара. "У мене були свої, цілком поважні підстави

думати, що небезпека для нього минула", — розповів мені він. Падре Кармен Амадор теж особливо не турбувався. "Коли я побачив його живим і здоровим, я подумав, що то все були пусті хвастощі", — сказав мені святий отець. Ніхто навіть не запитав себе, чи Сантьяго Насара застерегли, бо кожному здавалося неймовірним, щоб він досі нічого не знав.

Як з'ясувалося потім, моя сестра Марго була однією з небагатьох, хто справді не знав, що Сантьяго Насара хочуть убити. "Якби я зцала це, я повела б його до нас силоміць, навіть коли б довелося взяти його на налигач", — заявила слідчому моя сестра. Було дивно, що вона нічого не знала, але ще дивніше, що не знала про це й моя мати, яка завжди довідувалася про все раніше, аніж будь-хто в домі, хоч уже кілька років зовсім не показувалась на люди, навіть до церкви не ходила. Я вперше помітив цей її незвичайний хист ще тоді, коли почав ходити до школи і рано прокидатися. Ще й тепер бачу, як вона підмітає віником подвір'я в сіруватому сяйві світанку, бліда й таємнича, а потім п'є каву і, відсьорбуючи з чашки, оповідає мені, що сподіялося в світі, поки ми спали. Здавалося, невидимі таємничі нитки поєднували мою матір з усіма односельцями, а надто з людьми її віку, і не раз вона вражала нас, розповідаючи про найостанніші події або навіть ті, які ще тільки мали відбутися і про які вона могла довідатися хіба якимись чарами. А от того ранку вона чогось не змогла відчути пульс трагедії, що визрівала вже з третьої години ночі. Як завжди, вона раненько підмела подвір'я, і коли моя сестра Марго ішла зустрічати єпископа, мати вже молола маніок на млинці. "Чути було півнів", — щоразу каже моя мати, згадуючи той день. Але вона не збагнула, що гамір на пристані пов'язаний з прибуттям єпископа, вона думала, що то останнє відлуння учорашньої весільної учти.

Наш будинок стояв далеко від сільського майдану, в гаю мангових дерев, над річкою. Моя сестра Марго до самої пристані ішла берегом, а люди були надто збуджені візитом єпископа і на якийсь час забули про всі інші новини. З будинків виводили хворих і ставили їх перед воротями, щоб вони могли дістати свою частку божественних ліків, жінки вибігали

на вулицю з індиками, поросятами та іншою живністю, а від протилежного берега пливли човни, прикрашені квітами. Та коли єпископ проїхав, так і не ступивши на нашу землю, інша новина, доти притлумлена, стала швидко ширитись і набувати скандального розголосу. Отоді моя сестра Марго й довідалася про все одразу й повністю: Анхелу Вікаріо, вродливу дівчину, яка вчора вийшла заміж, чоловік повернув батькам, бо виявив, що вона не зберегла цноту. "У мене з'явилося відчуття, ніби це я ось-ось маю померти, — розповіла мені сестра. — Але скільки не крутили цю звістку і так, і так, ніхто не міг пояснити мені, який стосунок має бідолашний Сантьяго Насар до тієї історії". Люди знали напевне лиш те, що брати Анхели Вікаріо чатують на нього і хочуть його убити.

Моя сестра повернулася додому, кусаючи собі губи, щоб не заплакати. У їдальні побачила матір. Вбрана у свою святкову сукню з голубими квітами, що її вдягла на випадок, як раптом єпископ прийде навідати нас, вона накривала на стіл, наспівуючи фадо про затаєне в серці кохання. Марго помітила, що вона виставила один зайвий прибор.

Це для Сантьяго Насара, — пояснила мати. — Мені сказано, що ти запросила його на сніданок.

Прибери це, — мовила моя сестра.

І розповіла матері про почуте. "Але я мала враження, що вона уже все знає, — сказала мені Марго. — Як ото буває, коли ти починаєш комусь розказувати якусь новину, а бачиш: твій співрозмовник уже знає, чим воно закінчиться". Звістка викликала у матері суперечливі почуття. Річ у тім, що вона доводилася Сантьяго Насарові хрещеною матір'ю і сама дала йому своє ж таки ім'я, але водночас була кровно споріднена з Пурою Вікаріо, матір'ю повернутої нареченої. Проте навіть не дослухавши дочку, вона уже взувала свої черевики на високих підборах і вдягала мантилью, в якій колись ходила до церкви, а тепер лише робила в ній візити співчуття. Мій батько, який почув новину, лежачи в ліжку, вийшов у піжамі до їдальні і стривожено спитав у матері, куди це вона збирається.

Піду попередити куму Пласіду, — відповіла мати. — Хіба годиться, щоб усі знали про те, що її сина хочуть убити, а вона одна цього не знала?

Вікаріо нам ще ближча рідня, ніж вони, — сказав мій батько.

Слід завжди бути на боці того, кого вбивають, — відповіла мати.

Мої молодші брати позбігалися зі своїх кімнат. Відчувши подих трагедії, найменші заплакали. Мати не звернула на них жодної уваги — чи не вперше у своєму житті — як і на свого чоловіка, власне.

Зачекай-но, я вдягнуся, — сказав він.

Та мати уже була на вулиці. З усіх дітей був одягнений тільки мій брат Хайме, якому тоді ще не виповнилося й семи років, — він збирався до школи.

Іди-но проведи матір, — звелів йому батько.

Хайме побіг за нею, не розуміючи, ні що відбувається,

ні куди вони йдуть, і схопив її за руку. "Вона йшла, розмовляючи сама до себе, — розповів мені Хайме: — "Підлі людці, ви не знаєте ніякого закону, — тихо бубоніла вона, — вам би, тварюкам, тільки чинити зло". Вона навіть не усвідомлювала, що веде за руку дитину. "Люди, мабуть, думали, я схибнулася, — розповідала згодом мати. — Тільки й пам'ятаю, як удалині почувся багатоголосий гамір, немов знову почалася весільна гулянка, і я побачила, як усі кинулися бігти до майдану. Вона прискорила ходу з рішучістю, на яку була здатна, коли йшлося про людське життя, але в ту мить хтось, біжучи назустріч, почув, як вона белькоче, і співчутливо кинув їй на ходу:

— Не завдавайте собі клопоту, Луїсо Сантьяго. Його уже вбили.

II

Байярдо Сан Роман, чоловік, який повернув свою молоду дружину батькам, уперше з'явився в нас у серпні попереднього року, за шість місяців до весілля. Він зійшов з рейсового щотижневого пароплава, несучи сакви, оздоблені срібними пластинами, зробленими в одному тоні з пряжками на ремені та пістонами на черевиках. Він мав десь років під тридцять, але здавався значно молодшим, тому що був тонкий у стані, як новільєро[25], мав золотаві очі і смаглу шкіру, немов обпалену на повільному вогні у випарах селітри. На ньому була коротка куртка й дуже вузькі штани — і те, й те з натурального хрому, а рукави з козячої шкіри такого самого кольору. Магдалена Олівер їхала з ним на одному пароплаві і протягом усієї подорожі не могла відірвати від нього погляду. "Правда, він здався мені трохи схожим на жінку, — розповіла вона в розмові зі мною.. — А проте я відчувала непереборне бажання намастити його вершковим маслом і з'їсти живцем". Не вона остання спізнала таке відчуття і не вона остання збагнула, що Байярдо Сан Роман не з тих людей, яких можна зрозуміти з першого погляду.

У кінці серпня моя мати написала мені в коледж і мимохідь згадала: "До нас приїхав дуже дивний чоловік". У наступному листі вона повідомила: "Дивного чоловіка звати Байярдо Сан Роман, і всі вважають, що він чарівний хлопець, проте я його не бачила". Ніхто ніколи так і не довідався, чого він до нас приїхав. Якийсь чоловік не втримався від спокуси і незадовго до весілля запитав його про це. "Я просто мандрував від села до села, шукаючи собі наречену", — відповів йому Байярдо Сан Роман. Може, то була правда, а може, й ні, бо він умів розмовляти з такою невимушеністю, що годі було збагнути, чи він каже те, що думає, чи зовсім інше.

Приїхавши до нас, він того ж таки дня прийшов увечері в кіно і дав зрозуміти, що він інженер-залізничник, заговоривши про настійну необхідність прокласти колію до центру, бо, мовляв, річкове сполучення менш надійне. Наступного дня йому треба було послати телеграму, і він сам відстукав її на ключі, а крім того навчив телеграфіста, як

дозаряджати виснажені батареї. З не меншою обізнаністю він розмовляв про захворювання, які поширились у прикордонній смузі, з військовим лікарем, що перебував тоді в наших місцях, набираючи рекрутів. Йому подобалися бучні тривалі бенкети, але сам він ніколи не напивався, розбороняв забіяк і не мав звички давати волю рукам. Якось у неділю після церковної відправи Байярдо Сан Роман викликав на змагання наших найкращих плавців — їх набралося багато — і вже через двадцять змахів руками випередив усіх, а пливли вони туди й назад через річку. Моя мати розповіла мені про це в одному зі своїх листів і далі висловилася чисто по-своєму: "Враження таке, ніби він купається не тільки у воді, а й у золоті". Ці її слова відповідали скороспілій леґенді про те, що Байярдо Сан Роман не лише вміє усе робити й робити досконало, а й має у своєму розпорядженні практично необмежені кошти.

Востаннє і найдужче похвалила його моя мати в листі, якого я отримав у жовтні. "Люди люблять його й шанують, — писала вона, — бо він людина порядна і щира, а минулої неділі опустився навколішки, коли брав причастя, і потім став підспівувати священикові по латині". У ті часи не дозволялось причащатись навстоячки, а відправу служили тільки латиною, але моя мати має звичай помічати такі очевидні вчинки, коли хоче проникнути в саму суть подій. А втім, після цього хвалебного висновку вона, хоч і написала мені ще два листи, проте й словом не прохопилася більше про Байярдо Сан Романа, навіть тоді, коли стало відомо, що він хоче одружитися з Анхелою Вікаріо. Тільки багато пізніше, через довгий час після нещасливого весілля, вона призналася мені, що вперше побачила його зблизька тоді, коли вже відіслала написаного в жовтні листа і що, заглянувши в його золотаві очі, вона похолола від жаху.

Він здався мені сатаною, — розповіла мати. — Але ж ти сам не раз казав, що про таке в листі писати не можна.

Незабаром познайомився з ним і я, коли приїхав додому на різдвяні канікули, і він зовсім не здався мені таким дивним, як про нього розповідали. На мене він справив враження хлопця привабливого, хоч і

не такого вже красеня, яким його бачила в своїй ідилічній візії Магдалена Олівер. Я подумав, що він куди серйозніший, аніж можна було уявити собі, судячи з його витівок, і відчув у ньому якусь приховану напругу, ледь замасковану надміру вишуканою люб'язністю. А ще він здався мені дуже сумним. На той час Байярдо Сан Роман уже висловив свої наміри щодо Анхели Вікаріо у вигляді формального освідчення.

Ніхто ніколи так і не довідався до пуття, як вони познайомились. Власниця пансіону для самотніх чоловіків, де оселився Байярдо Сан Роман, розповідала, що якось у кінці вересня той відбував пообідню сієсту, напівлежачи в кріслі-гойдалці у вітальні її закладу, а Анхела Вікаріо саме переходила майдан з двома кошиками штучних квітів. Байярдо Сан Роман розплющив у напівсні очі, побачив двох жінок у чорному, які здавалися єдиними живими створіннями посеред пустки наче вимерлого від полудневої спеки містечка, і спитав, хто ота дівчина. Власниця відповіла, що то мати й дочка і що дочку звати Анхела Вікаріо. Байярдо Сан Роман провів їх поглядом до кінця майдану.

Ім'я їй личить, — озвався він.

Тоді знову поклав голову на спинку крісла-гойдалки і заплющив очі.

Коли я прокинуся, — сказав, — нагадайте мені, що я хочу одружитися з нею.

Анхела Вікаріо розповіла мені, що довідалася від власниці пансіону про цей епізод задовго до того, як Байярдо Сан Роман освідчився їй у коханні. "Я тоді дуже злякалася", — призналась вона мені. Троє людей, які саме були в пансіоні, підтвердили, що такий випадок справді стався, але четверо інших не могли сказати цього напевне. Зате всі в один голос підтвердили, що Анхела Вікаріо й Байярдо Сан Роман побачились уперше на національному святі у жовтні під час благодійницького вечора, на якому вона була розпорядницею лотереї. Байярдо Сан Роман прийшов на вечір і рушив просто до прилавка, за яким порядкувала дівчина з

млосними очима, затягнена в жалобу до самих долоней. Він спитав у неї, скільки коштує грамофон з перламутровою інкрустацією, який був головною принадою торжества. Вона відповіла, що грамофон не продається, а розігрується в лотерею.

— Тим краще, — відповів Байярдо Сан Роман. — Так він дістанеться мені легше й обійдеться дешевше.

Анхела Вікаріо розповіла мені, що йому тоді вдалося вразити її; але він викликав у неї почуття цілком протилежне коханню. "Я завжди зневажала зарозумілих чоловіків, а стільки гонору, як у нього, я ні в кого доти не бачила, — розповідала вона, пригадуючи той день. — Крім того, я подумала, що він поляк". Її роздратування тільки посилилося, коли посеред загального напруженого очікування вона оголосила номер з виграшем грамофона, і він справді дістався Байярдо Сан Романові. Вона не могла навіть уявити собі, що той, аби здивувати її, скупив усі квитки лотереї.

Повернувшись увечері додому, Анхела Вікаріо побачила там грамофон, обгорнутий подарунковим папером і перев'язаний гарною стрічкою. "Я ніколи так і не довідалася, звідки йому стало відомо, що в мене день народження", — розповіла мені вона. їй насилу пощастило переконати батьків, що вона не подавала Байярдо Сан Романові ніякого приводу надсилати їй такий коштовний подарунок і тим паче в такій манері, на очах у всіх. Кінець кінцем, старші брати Анхели, Педро і Пабло, понесли грамофон до готелю повернути його господареві і зчинили навколо цього таку метушню, що всі, хто бачив, як несли грамофон до Вікаріо, не могли не побачити, як його віднесли назад. Єдине, чого не врахували батьки, це невідпорних чарів, якими володів Байярдо Сан Роман. Близнюки повернулись аж удосвіта наступного дня; обидва насилу трималися на ногах від перепою, і вони не тільки принесли назад грамофон, а й привели з собою Байярдо Сан Романа, збираючись продовжити гульню вдома.

Анхела Вікаріо була найменша дочка в родині з досить убогими статками. Її батько Понсіо Вікаріо, скромний ювелір, виготовив за своє життя стільки золотих прикрас, підтримуючи марку своєї робітні, що зрештою осліп від перенапруги. Пурісіма дель Кармен, мати Анхели, працювала вчителькою, до того як вийшла заміж і навіки присвятила себе родині. Завжди лагідний і ніби трохи ображений вираз обличчя Пури Вікаріо дуже добре маскував суворість її вдачі. "Вона здавалася черницею", — згадує Мерседес. Ця жінка з таким завзяттям самопожертви дбала про свого чоловіка й виховувала дітей, що часом вони забували про її існування. Дві старші дочки повиходили заміж, хоч і дуже пізно. Крім близнюків та Анхели, Вікаріо мали ще середню дочку, яка померла від малярії, і два роки по тому вони носили по ній жалобу, чисто умовну вдома, але сувору на людях. Братів виховували так, щоб вони стали справжніми чоловіками. Дівчат готували до заміжжя. Вони вміли вишивати на кроснах, шити на машинці, ткати мереживо, прати і прасувати, виготовляти штучні квіти та різноманітні солодощі, складати листи-запрошення. На відміну від інших тогочасних дівчат, яких не привчали до культу смерті, четверо сестер були втаємничені в стародавнє мистецтво доглядати хворих, утішати вмирущих і зодягати мерців. Єдине, в чому могла дорікнути їм моя мати, це їхня звичка розчісуватися перед сном. "Дівчата, — казала вона їм, — увечері не слід розчісуватися, бо це заважає повернутися тим, хто в морі". Засуджуючи цю їхню ваду, моя мати, проте, вважала, що ніде немає краще вихованих дочок. "Вони сама досконалість, — не раз казала вона при мені. — Всякий чоловік буде щасливий з ними, бо їх навчено терпіти й страждати". Хоча тим двом, які одружилися зі старшими, мабуть, доводилося не так легко, бо сестер годі було відірвати одну від одної — вони завжди і всюди ходили вдвох, любили організовувати вечірки для самотніх жінок і були дуже схильні вбачати нечисті наміри в усіх учинках чоловіків.

Анхела Вікаріо була найвродливіша з чотирьох сестер, і моя мати не раз казала, що ця дівчина народилася, як декотрі славетні цариці — з пуповиною, обмотаною довкола шиї. Та вона здавалась якоюсь надто безпорадною і була вбога на розум, що віщувало їй непевне майбутнє. Я

бачив її щороку, приїжджаючи на різдвяні канікули, і з кожним наступним разом вона здавалася мені все неприкаянішою у вікні свого будинку, де сиділа вечорами зі своїми сусідками, виготовляючи квіти з матерії та наспівуючи вальси, які полюбляють незаміжні дівчата. "Скоро вона ускочить в халепу, — казав мені Сантьяго Насар. — Твоя кузина, ота пришелепувата". Якось незадовго перед тим, як вона почала носити жалобу по сестрі, я вперше зустрів її на вулиці, вбрану як жінка, з накрученим волоссям, і не зразу повірив, що це та сама Анхела Вікаріо. Але то було ніби миттєве видіння: вбогість її розуму з роками тільки поглиблювалась, і, коли стало відомо про намір Байярдо Сан Романа одружитися з нею, багато людей подумали, що чужинцеві просто заманулось пожартувати.

Родина дівчини сприйняла це сватання не тільки всерйоз, а й з бучною радістю. Правда, Пура Вікаріо виставила умову, щоб Байярдо Сан Роман розкрив своє інкогніто. Бо доти нікому не було відомо, хто він такий, його минуле ховалося за тим днем, коли він зійшов з корабля у своєму мальовничому вбранні, і він так мало розповідав про себе, що його походження було огорнуте туманом найнеймовірніших припущень. Про нього стали ширитися всілякі чутки: буцім він руйнував села і сіяв жах у Касанаре як командир підрозділу урядових військ; буцім він збіглий каторжник із Кайєнни; буцім його бачили в Пернамбуку, де він заробляв собі на прожиток, виступаючи з двійком учених ведмедів; буцім він підняв з дна каналу Вітрів рештки іспанського ґалеона, навантаженого золотом. Байярдо Сан Роман поклав край здогадам за допомогою простого засобу: привіз знайомитись усю свою родину.

їх було четверо: мати і двоє досить легковажних з вигляду сестер. Приїхали вони на "форді-Т" з урядовим номером, розбуркавши об одинадцятій ранку своїм різким сигналом сонні вулиці містечка. Мати, Альберта Сімондс, пишнотіла мулатка з Кюрасао, яка досі пересипала іспанську мову слівцями зі своєї креольської говірки, у молодості була проголошена королевою краси на конкурсі, в якому брали участь двісті найгарніших дівчат з Антільських островів. Сестри вже відцвіли і здавалися двома невгамовними кобилицями. Але козирною картою

родини був батько: генерал Петроніо Сан Роман, герой громадянських війн минулого століття й один з верховодів консервативного режиму, адже це він змусив утікати полковника Ауреліано Буендіа в злощасній для того битві біля Тукурінки. Моя мати єдина з усього села не вийшла його стрічати, коли довідалася, хто він такий. "Я була рада, що вони одружуються, — розповіла мені вона. — Та одне діло вітати шлюб двох молодих людей, і зовсім інше — подати руку чоловікові, який наказав вистрелити в спину Херінельдо Маркесові". Тільки-но Петроніо Сан Роман висунувся у віконечко автомобіля, махаючи білим капелюхом, як усі впізнали його з портретів. На ньому був полотняний костюм пшеничного кольору, сап'янові шнуровані чоботи і пенсне в золотій оправі з ланцюжком, закріпленим у петлиці жилета. На лацкані його піджака виблискувала медаль "За хоробрість", а в руці він тримав ціпок з національним гербом, вирізьбленим на рукоятці. Він перший вийшов з автомобіля, з ніг до голови притрушений пилюкою наших поганих доріг, і щойно він з'явився, як усі зрозуміли: Байярдо Сан Роман одружиться, з ким йому заманеться.

А проте Анхела Вікаріо не хотіла виходити за нього заміж. "Мені здавалося, він занадто гарний для мене", — розповіла мені вона. Крім того, Байярдо Сан Роман навіть не пробував сподобатися їй, а всі свої чари пустив на те, щоб прихилити до себе родину. Анхела Вікаріо ніколи не могла забути, який жах опанував її того вечора, коли батьки й старші сестри разом зі своїми чоловіками зібрались у вітальні їхнього будинку і стали вимагати, щоб вона дала згоду одружитися з чоловіком, якого досі майже не бачила. Близнюки трималися осторонь. "Ми подумали, що то жіночі балачки", — розповів мені Пабло Вікаріо. Батьки знов і знов повторювали, що їхня шляхетна, але збідніла родина просто не має права відхиляти цей несподіваний дарунок долі. Анхела Вікаріо зважилася тільки натякнути, що нікому не хочеться виходити заміж, коли немає кохання, але мати розбила її доводи однією фразою: — Кохання діло наживне.

Усупереч тогочасним звичаям, за якими заручини тяглися довго і під пильним наглядом батьків, їхні заручини тривали тільки чотири місяці.

Вони не тривали менше, бо Пура Вікаріо поставила вимогу зачекати, доки скінчиться період жалоби, яку носила їхня родина. Але й тих чотирьох місяців вистачило з лишком, завдяки наполегливості, з якою Байярдо Сан Роман умів залагоджувати справи. "Одного вечора він спитав у мене, в якому домі мені хотілося б жити, — згадувала Анхела Вікаріо в розмові зі мною. — І я сказала йому, сама не знаю для чого, що найгарнішим у селі є маєток удівця де Ксіуса". Якби спитали мене, я сказав би те саме. Той будинок стояв на пагорбі, відкритий усім вітрам, і з тераси можна було споглядати неозорі заплавні луки, вкриті прегарними темно-ліловими анемонами, а в ясні літні дні на далекому обрії проступав чіткий виднокруг Карібського моря, по якому пливли трансатлантичні туристські лайнери, що виходили з Картахени. Того ж таки вечора Байярдо Сан Роман подався до клубу і підсів зіграти партію в доміно за столик вдівця де Ксіуса.

Шановний, — звернувся він до старого, — я купую у вас будинок.

Мій будинок не продається, — відповів удівець.

Я куплю його з усім, що в ньому є.

Удівець де Ксіус, дотримуючись по-старомодному вишуканої ґречності, пояснив Байярдо Сан Романові, що всі речі в домі належали його дружині, що вона збирала їх ціле своє життя, яке було нелегким, і для нього вони наче частка дорогої небіжчиці. "Він говорив переконливо й щиро, — розповів мені доктор Діонісіо Іґуаран, який тоді грав з ними. — Я не мав сумніву, що він скоріше помре, аніж продасть будинок, у якому був щасливим понад тридцять років". Байярдо Сан Роман теж збагнув аргументи вдівця.

Я розумію вас, — мовив він. — То продайте мені порожній будинок.

Звичайно, вдівець відхилив і цю пропозицію і твердо стояв на своєму до самого кінця партії. Та через три дні, відповідно підготувавшись, Байярдо Сан Роман знову підсів до їхнього столика.

Шановний, — почав він знову, — скільки коштує ваш будинок?

Йому немає ціни.

Назвіть яку-небудь.

Пробачте мені, Байярдо, — сказав удівець, — але ви, молоді, не розумієте повелінь серця.

Байярдо Сан Роман не став замислюватись над його словами.

Скажімо, п'ять тисяч песо, — запропонував він.

Ви граєте чесно, — відповів удівець з гідністю, але в голосі його бриніла тривога. — Мій будинок не вартий таких грошей.

Десять тисяч, — сказав йому Байярдо Сан Роман. — Готівкою і банкноти тут-таки на стіл.

Удівець подивився на нього очима, повними сліз. "Він плакав од люті, — розповідав мені доктор Діонісіо Іґуаран, який був не тільки лікар, а й дуже освічена людина. — Уяви собі: така купа грошей, тільки простягни руку й бери, але ти мусиш казати ні лише тому, що вродився сентиментальним. Удівець де Ксіус не спромігся подати голос, але рішуче похитав головою.

У такому разі зробіть мені останню ласку, — сказав Байярдо Сан Роман. — Зачекайте тут п'ять хвилин, поки я повернуся.

За п'ять хвилин він і справді повернувся до клубу, несучи оздоблені срібними бляшками сакви, і виклав на стіл десять пак банкнотів, по тисячі песо в кожній, ще перетягнутих фірмовими паперовими смужками державного банку. Через два місяці по тому вдівець де Ксіус помер. "Ця пригода доконала його, — розповідав доктор Діонісіо Іґуаран. — Здоров'я в нього було краще, ніж у нас, але коли я слухав бідолаху в фонендоскоп, то чув, як булькають сльози в самому його серці". Зрештою старий не тільки продав будинок з усім, що в ньому, а й попросив Байярдо Сан Романа виплачувати йому потроху, бо ж не залишив собі на згадку навіть скрині, в яку міг би скласти таку силу грошей.

Нікому й на думку не могло спасти, що Анхела Вікаріо вже не дівчина. Ніхто не бачив її ні з яким хлопцем, і росла вона разом із сестрами під суворим наглядом матері, твердої, як криця. Навіть коли до весілля лишалося менше двох місяців, Пура Вікаріо не дозволила Анхелі піти самій з Байярдо Сан Романом оглянути дім, у якому вони мали жити, і наполягла, щоб вони зі сліпим батьком супроводжували дочку, оберігаючи її честь. "Я молила бога тільки про одне: щоб дав мені силу заподіяти собі смерть, — розповіла Анхела Вікаріо в розмові зі мною. — Але він мені такої сили не дав". Вона була така приголомшена, що зрештою вирішила розповісти всю правду матері, аби полегшити собі душу, але саме тоді дві її єдині подруги, з якими вона робила біля вікна матерчаті квіти і від яких не мала таємниць, відрадили Анхелу від цього доброго наміру. "Я бездумно скорилася їм, — розповіла мені вона, — бо дівчата переконали мене, що нема нічого простішого, як ошукати навіть доскіпливого чоловіка". Подруги запевнили Анхелу, що майже всі дівчата втрачають цноту ще в дитинстві від усіляких нещасних випадків. Вони казали їй, що навіть чоловіки з дуже важким характером ладні змиритися з чим завгодно, аби тільки про це ніхто не знав. До того ж більшість чоловіків. — переконували Анхелу дівчата, — страшенно бояться, коли доходить до шлюбної ночі, і нездатні зробити нічого без допомоги жінки, а коли настає вирішальна мить, то самі не усвідомлюють, що роблять. "Для них єдиний вагомий доказ — це те, що вони побачать на простирадлі", — сказали Анхелі подруги. Отож вони

навчили її всяких хитрощів, давно відомих повитухам, і з усіма подробицями розповіли, як прикинутися, що в тебе забрали твій скарб, і на ранок після першої шлюбної ночі врочисто вивісити на подвір'ї лляне простирадло, прикрашене плямою честі.

В полоні цих ілюзій, вона й пішла заміж. Байярдо Сан Роман, зі свого боку, певне, був переконаний, що коштом своєї могутності і багатства він купує собі якесь незвичайне щастя, бо чим більшою планувалася весільна учта, тим дужче прагнув він зробити її ще грандіознішою. Він навіть хотів перенести весілля на день уперед, коли стало відомо про візит єпископа, щоб той обвінчав їх, але Анхела Вікаріо рішуче запротестувала. "Як по правді, — розповіла мені вона, — то я не хотіла, щоб мене благословив на подружнє життя чоловік, який відрізає на суп самі гребінці і викидає на смітник решту півня". А втім, навіть без єпископського благословення учта набула грандіозних масштабів; розвиваючись сама по собі, вона зрештою перетворилася на подію загальногромадського значення, і навіть Байярдо Сан Роман утратив над нею всякий контроль.

Генерал Петроніо Сан Роман та його родина цього разу прибули на спеціальному пароплаві для урочистих церемоній, що належав Національному Конгресу, і разом з ними приїхало багато знаменитостей, які, проте, загубились у водоверті нових облич. Пароплав стояв причалений біля пристані до самого кінця торжеств. На ньому привезли стільки подарунків, що довелося полагодити всіма забуту будівлю, де колись була перша електростанція, і виставити там найкращі для загального огляду, а решту одразу перевезли в старовинний будинок удівця де Ксіуса, готовий прийняти молодят. Женихові подарували автомобіль з відкидним верхом, на якому під фабричною маркою вигравіювали готичними літерами його ім'я. Нареченій привезли столовий сервіз із чистого золота на двадцять чотири персони. Окрім того, з ними приїхав цілий танцювальний ансамбль і два оркестри, які грали вальси, дисонуючи з місцевими музиками, дівчачими хорами та групками акордеоністів, які посходилися звідусіль, приваблені розголосом бучної учти.

Родина Вікаріо жила в скромному цегляному будиночку, покритому пальмовим листям і вивершеному двома мансардами, де в січні ластівки ліпили гнізда, щоб вивести пташенят. На фасаді будинок мав терасу, заставлену вазонами квітів, а позаду було просторе подвір'я, на якому розгулювали кури і росли фруктові дерева. У глибині подвір'я близнюки спорудили великий саж, де відгодовували свиней і де був свій жертовний камінь та стіл для розрубування туш, з чого, власне, родина й жила, відтоді як Понсіо Вікаріо втратив зір. Це діло розпочав Педро Вікаріо, та коли його забрали на військову службу, брат також опанував ремесло різника.

У домі ледве вистачало місця для його мешканців. Отож, коли старші сестри збагнули, яких масштабів буде весілля, вони хотіли винайняти для цього інший будинок. "Уяви собі, — розповіла мені Анхела Вікаріо, — вони подумали про дім Пласіди Лінеро, але, хвалити бога, мої батьки затялися на вічній темі, що наші дочки або одружуються у власному хліві, або взагалі не одружуються". Отож будинок пофарбували в його первісний жовтий колір, полагодили двері і прибрали в кімнатах, тобто пристосували оселю наскільки змога до того бучного бенкету, який передбачався. Близнюки перегнали свиней кудись-інде і дезинфікували той куток подвір'я негашеним вапном, але було очевидно, що все одно місця мало. Кінець кінцем Байярдо Сан Роман наполіг, щоб повалили паркан навколо садиби, винайняли для танців сусідні будинки, а теслярі збили під гіллям тамариндів тимчасові столи.

Єдина непередбачена подія сталась уже в день весілля, коли наречений запізнився аж на дві години, а Анхела Вікаріо не хотіла вбиратися нареченою, поки той не з'явиться в домі. "Чи повіриш, я навіть зраділа б, якби він не прийшов, — розповіла мені вона, — але тільки в тому разі, якби ще була не вдягнена". Можна зрозуміти її осторогу, бо немає для жінки більшої ганьби, як бути покинутою у вбранні нареченої. Проте ганьби Анхела Вікаріо однаково не уникла, бо згодом те, що вона набралася зухвальства накинути вуаль і приколоти квіти помаранчі, не будучи незайманою, витлумачили як спаплюження символів цноти. Одна моя мати віддала належне мужності Анхели Вікаріо, яка вирішила грати в

свої краплені карти до самого кінця. "У ті часи бог розумів такі речі", — пояснила мені мати. Але ніхто й досі не знає, в які карти грав Байярдо Сан Роман. Бо від тієї миті, коли він нарешті з'явився в сюртуку й циліндрі і до тієї, коли пішов зі свята з істотою, що завдала йому стількох прикрощів, він являв собою довершений образ щасливого нареченого.

Так само ніхто ніколи не довідався, в які карти грав Сантьяго Насар. Я був з ним весь той час, і в церкві, і на гулянці, і не тільки я, а й Крісто Бедойя та мій брат Луїс Енріке, і жоден з нас трьох не помітив щонайменшої зміни в його поведінці. Мені потім довелося повторювати це багато разів, адже всі ми четверо разом росли, разом ходили до школи, майже постійно були разом під час канікул, і годі навіть уявити собі, що котрийсь із нас міг мати свою таємницю, а тим більше таку велику.

Сантьяго Насар любив бенкетувати на гулянках, і найбільшу втіху він спізнав увечері, напередодні своєї смерті, коли підраховував видатки на весілля. У церкві він прикинув, що вінків та квітів вистачило б на чотирнадцять першокласних похоронів. Ця точна цифра потім переслідувала мене протягом багатьох років, бо Сантьяго Насар часто казав мені, що пахощі квітів у закритому приміщенні завжди нагадують йому про смерть, і того дня, заходячи до церкви, він повторив те саме. "Я не хочу, щоб на моєму похороні були квіти", — сказав він мені, не здогадуючись, що весь наступний день я дбатиму про те, щоб їх там не було. Дорогою від церкви до будинку Вікаріо він порахував усі кольорові гірлянди, якими прикрасили вулиці, прикинув вартість музики та хлопавок і навіть оцінив той рис, що ним посипали гостей перед початком учти. Молодята обійшли всі столи на подвір'ї, над яким висів густий вар полудневої спеки. Байярдо Сан Роман віднедавна став нашим великим приятелем, "горілчаним братом", як казали тоді, і він з радістю підсів до нас. Анхела Вікаріо, вже без вінця й вуалі, в просякнутій потом атласній сукні на очах прибрала вигляду заміжньої жінки. Сантьяго Насар поділився з Байярдо Сан Романом своїми підрахунками і повідомив його, що весілля на той момент уже обійшлося в дев'ять тисяч песо. Було очевидно, що Анхела сприйняла ті його слова як зухвалу вихватку. "Моя

мати завжди навчала мене, що ніколи не слід згадувати за гроші при людях", — сказала вона в розмові зі мною. Байярдо Сан Роман, навпаки, вислухав повідомлення Сантьяго Насара прихильно і навіть із певною самовтіхою.

— Майже стільки, — підтвердив він. — Але ми лише починаємо. В остаточному підрахунку ця сума подвоїться.

Сантьяго Насар пообіцяв собі, що перевірить усі видатки до останнього сентимо, і якраз на це йому вистачило життя. На підставі останніх відомостей, які подав йому на пристані Крісто Бедойя наступного ранку, він з'ясував за сорок п'ять хвилин до власної смерті, що прогноз Байярдо Сан Романа виявився на диво точним.

У самого мене зберігся дуже невиразний спогад про те весілля, і тоді я вирішив зібрати його по клаптиках із чужої пам'яті. Довгі роки в нас удома точилися розмови про те, як мій батько узяв скрипку, до якої не торкався з юності, щоб заграти на честь молодих, як моя сестра-черниця танцювала меренге у своєму чернечому вбранні і як доктор Діонісіо Іґуаран, двоюрідний брат моєї матері, домігся, щоб його взяли на урядовий пароплав, бо не хотів бути в містечку наступного дня, коли мав з'явитися єпископ. У процесі свого розслідування, проведеного для цієї хроніки, мені відкрилося безліч дрібних подробиць, зокрема те, що дуже привабливими здалися всім сестри Байярдо Сан Романа, чиї оксамитні сукні з величезними метеликами, які були приколоті на спині золотими шпильками, привертали до себе більше уваги, ніж розкішний плюмаж та увішані орденами й медалями груди батька. Багато людей знали про те, що в хмільному дурмані я запропонував Мерседес Барча вийти за мене заміж, а вона ж тоді тільки-но закінчила початкову школу; про це нагадала мені й сама Мерседес через чотирнадцять років, коли ми справді побралися. Найяскравіше видіння, яке назавжди збереглося в моїй пам'яті від тієї злощасної неділі, — це старий Понсіо Вікаріо, сам-один на табуреті посеред подвір'я. Його посадили там, гадаючи, напевне, що то почесне місце, і гості весь час наштовхувалися на нього, плутали його з кимось іншим, пересаджували сюди-туди, щоб не заважав, а він

крутив сивою головою на всі боки з розгубленим виразом людини, яка осліпла зовсім недавно, і відповідав на запитання, адресовані не йому, і кивав у відповідь на уявні привітання, хоч ніхто його й не вітав, щасливий у своєму крузі забуття, у настовбурченій від крохмалю сорочці, з гуайяковим ціпком у руках, купленим йому з нагоди весілля.

Формальна церемонія завершилась о шостій пополудні, коли попрощалися почесні гості. Осяяний ілюмінацією пароплав відплив, лишаючи за собою бурунний слід вальсів, граних на піанолі, і на якийсь час нас підхопила стихія, закрутивши всіх над глибінню непевності, аж поки ми стали впізнавати одне одного і знову свідомо кинулись у вир гулянки. Молодята з'явилися трохи згодом у відкритому автомобілі, насилу прокладаючи собі шлях крізь розвихрений натовп гостей. Байярдо Сан Роман пускав хлопавки, пив горілку з пляшок, що їх простягували йому з натовпу, і вони вийшли вдвох з машини покружляти в колі кумбіамби[26]. Наприкінець молодий побажав, щоб ми танцювали собі, поки попадаємо знеможені, і повіз перелякану дружину до оселі своїх мрій, де раніше так щасливо жив удівець де Ксіус.

Після того гулянка розбилася на окремі компанії і тривала до півночі. З усіх закладів відкритою лишалася тільки крамничка Клотільди Арменти в одному з кутків майдану. Сантьяго Насар, Кріcто Бедойя, мій брат Луїс Енріке і я, усі ми четверо подалися до притулку милосердя Марії Алехандріни Сервантес. Серед багатьох інших туди навідалися й брати Вікаріо. Вони випивали з нами і співали з Сантьяго Насаром за п'ять годин до того, як убили його. На вулицях містечка, певне, ще жевріло кілька головешок, розкиданих із вогнища сьогоднішньої гулянки, бо звідусіль до нас долинали сплески музики та гамір далеких бійок: отак ми й бавили час, дедалі сумніші, чекаючи тієї хвилини, коли пролунає гудок єпископського пароплава.

Пура Вікаріо розповіла моїй матері, що лягла спати об одинадцятій вечора, після того як за допомогою старших дочок навела сякий-такий лад на подвір'ї. Розповіла також, що о десятій годині, коли на подвір'ї ще співало кілька п'яних, Анхела Вікаріо прислала попросити валізку з

особистими речами, яка була в гардеробі її спальні, і мати хотіла передати також валізку з буденним одягом, але посильний дуже квапився. Пура Вікаріо вже спала глибоким сном, коли у двері постукали. "Постукали тричі, з великими паузами, — розповіла вона моїй матері, — і в тому стуці одразу відчувалося щось незвичайне, як буває завжди, коли вам приносять погану звістку". Вона відчинила двері, не вмикаючи світла, щоб нікого не розбудити, і в сяйві вуличного ліхтаря побачила Байярдо Сан Романа в незастебнутій на ґудзики шовковій сорочці та якихось чудернацьких штанях на еластичних шлейках. "Він був весь зелений, наче примара з жаского сну", — розповіла Пура Вікаріо моїй матері. Анхела стояла в тіні, отож мати побачила її тільки тоді, коли Байярдо Сан Роман схопив її за руку й витяг на світло. Вона з'явилась перед материні очі в подертій на клапті атласній сукні, обгорнута до пояса рушником. Пура Вікаріо подумала, що це вони зазнали аварії в автомобілі і тепер лежать мертві на дні якогось провалля.

— Мати божа! — прошепотіла вона, похоловши з жаху. — Скажіть, ви ще на цьому світі чи ні?

Байярдо Сан Роман не увійшов, не мовив і слова, а тільки злегка штовхнув у двері дружину. Потім поцілував Пуру Вікаріо в щоку й озвався до неї голосом, у якому бринів глибокий смуток і водночас ніжність.

Спасибі за все, мамо, — сказав він. — Ви свята жінка.

Тільки Пура Вікаріо знала, що робила наступні дві години, і вона лягла в могилу, не розкривши цієї таємниці. "Я пам'ятаю тільки, як мати однією рукою вчепилася мені в коси, а другою била мене з такою люттю, що я думала, вб'є насмерть", — розповіла Анхела Вікаріо в розмові зі мною. Але й це вона робила з певною осторогою, і чоловік та старші дочки, які спали в інших кімнатах, не знали нічого аж до ранку, коли нещастя знайшло своє остаточне завершення.

Близнюки повернулися додому незадовго до третьої години, терміново викликані матір'ю. Вони побачили Анхелу Вікаріо в їдальні — вона лежала долілиць на канапі з посинцьованим обличчям, але вже не плакала. "Я перестала боятися, — розповіла мені вона. — Навпаки, почувала себе так, ніби знов оживаю після смертельного отупіння, і хотіла тільки, щоб усе якомога скоріше скінчилося і я змогла нарешті поспати". Педро Вікаріо, рішучіший вдачею, ніж його брат, схопив сестру за стан, підняв і посадив на стіл.

Ну, дівчино, — мовив він, трусячись од люті, — скажи нам, хто це зробив?

Анхела помовчала, але не довше, ніж треба було, щоб подумки вимовити ім'я. Вона відшукала його в сірих сутінках пам'яті, вона побачила його з першого погляду серед мішанини імен світу цього й світу потойбічного і кинула ним об стіну, а тоді мов приколола його туди несхибною стрілою — такого собі безпорадного метелика, чий вирок був записаний на скрижалях вічності.

Сантьяго Насар, — сказала вона.

III

Адвокат твердив, що убивство вчинено з метою захистити честь родини, і совісний суд1 погодився з цим мотивуванням. Брати заявили в кінці процесу, що тисячу разів учинили б так само за подібних обставин. Вони збагнули, як їм захищатися ще від тієї миті, коли здалися на ласку своєї церкви за кілька хвилин після вбивства. Засапані, брати вбігли до плебанії, переслідувані по п'ятах гуртом розпалених арабів і поклали незаплямлені ножі на стіл перед отцем Амадором. Обидва були виснажені варварською працею смертовбивства. їхній одяг та руки були в червоних плямах, а обличчя вимазані змішаною з потом і ще живою кров'ю, проте священик згадував, що здалися вони йому з великою гідністю.

Ми вбили його умисне, — повідомив Педро Вікаріо, — але ми невинні.

Можливо, перед богом і невинні, — сказав падре Амадор.

Перед богом і перед людьми, — заявив Пабло Вікаріо. — То була справа честі.

І навіть більше: розповідаючи про ті події, вони намагалися зобразити себе куди невблаганнішими месниками, ніж були насправді. Запевняли, ніби вони геть покололи ножами парадні двері будинку Пласіди Лінеро і наполягали, що слід полагодити їх за громадський кошт. У в'язниці в Ріочачі, де брати просиділи три роки в чеканні суду, бо не мали грошей, щоб заплатити заставу, найдавніші в'язні згадували їх як хлопців добрих і товариських, але ніхто ніколи не помітив у них жодної ознаки каяття. А втім, як виявилося згодом, усе відбувалося зовсім інакше, і брати Вікаріо не зробили нічого такого, щоб убити Сантьяго Насара негайно і не перетворювати це вбивство на публічну виставу. Скоріше навпаки: вони робили все, що в людській спромозі, аби хтось завадив їм убити його, але їхні зусилля пропали марно.

Як розповіли мені брати через багато років, вони насамперед пішли шукати його в заклад Марії Алехандріни Сервантес, де були з ним до другої ночі. Цей факт, як і багато інших, не зазначений у протоколі слідства. Звичайно, Сантьяго Насара вже не могло бути там на той час, коли, як запевняють близнюки, вони подалися туди шукати його, бо ми всією компанією пішли прогулятись і поспівати серенади, але в кожному разі досить сумнівно, чи справді вони туди ходили. "Вони більше не поверталися, відтоді як пішли звідси", — розповіла мені Марія Алехандріна Сервантес, і я знав ту жінку надто добре, щоб сумніватись у правдивості її слів. Зате достеменно встановлено, що брати пішли чатувати на нього в крамницю Клотільди Арменти, де, як вони знали, можна було зустріти кого завгодно — тільки не Сантьяго Насара. "То був єдиний відкритий заклад", — пояснили близнюки Вікаріо слідчому. "Рано чи пізно він мав з'явитися там", — розповіли вони мені після того, як їх випустили на волю. Одначе кожен знав, що парадні двері будинку

Пласіді Лінеро навіть удень були взяті зсередини на засув і що Сантьяго Насар завжди носив із собою ключі від дверей чорного ходу. В ті двері він і зайшов, коли повернувся додому і коли брати Вікаріо вже понад годину чекали на нього з протилежного боку, і якщо потім, ідучи зустрічати єпископа, він вийшов на майдан крізь парадні двері, то це трапилося цілком несподівано, і навіть слідчий, складаючи протокол, так і не збагнув, чого небіжчик раптом відступив від свого усталеного звичаю.

Жодне вбивство не знало такого широкого попереднього розголосу. Після того як сестра назвала ім'я спокусника, брати Вікаріо пішли в саж, де в окремій комірчині зберігалося їхнє різницьке начиння, і вибрали там два найкращі ножі: один для розрубування туш, у десять дюймів завдовжки і два з половиною завширшки, і другий — призначений зчищати м'ясо з кісток — у сім дюймів завдовжки і півтора завширшки. Брати загорнули обидва ножі в одну ганчірку і пішли нагострити їх на м'ясний ринок, де тільки-но почали відкриватись деякі крамнички. Людей на ринку ще було небагато, але двадцять два чоловіки — це з'ясувалося потім на слідстві — чули, як брати говорили про свій намір, і всі двадцять два сходились на одному: говорили близнюки Вікаріо не просто так, а щоб їх слухали. Фаустіно Сантос, їхній приятель-різник, бачив, як вони з'явились на ринку о третій годині двадцять хвилин, коли він тільки-но відкрив свій рундук з тельбухами і не міг зрозуміти, чого це вони прийшли в понеділок і так рано, та ще й у святкових костюмах із темної шерсті. Він звик бачити братів по п'ятницях і не в таку ранню пору, до того ж у шкіряних фартухах, які вони вдягали, коли збирались різати свиней. "Я подумав, вони геть упилися, — розповів мені Фаустіно Сантос, — і тому сплутали не тільки час, а й день". Він нагадав їм, що сьогодні понеділок.

Хто ж цього не знає, дурню, — добродушно відповів йому Пабло Вікаріо. — Ми прийшли тільки ножі нагострити.

Вони нагострили їх на точилі, як це робили завжди: Педро тримав ножі, притискаючи до каменю то один, то другий, а Пабло крутив корбу. Водночас вони розмовляли з іншими різниками про те, яким грандіозним

було весілля. Дехто з різників став нарікати, що їм не дісталося пирога, а вони ж, мовляв, колеги по ремеслу, і брати пообіцяли, що трохи згодом вони їм передадуть. Коли ножі заспівали на камені, Пабло підніс свого до самої лампи і подивився, як зблискує криця.

Ми вб'ємо Сантьяго Насара, — сказав він.

їхня репутація порядних хлопців була така висока, що ніхто не звернув уваги на ці слова. "Ми гадали, що то п'яне базікання", — посвідчило кілька різників, так само як Вікторія Гусман і ще багато людей, котрі бачили братів пізніше. Якось я спитав у різників, чи їхнє ремесло не свідчить про те, що вони мають душу, схильну до вбивства? Ті запротестували: "Коли наш брат убиває худобину, він не сміє глянути їй у вічі". А один з них сказав, що не може їсти м'ясо тварини, яку зарізав. Інший — що не може забити корову, коли знав її раніше, а тим паче коли споживав її молоко. Я нагадав їм, що брати Вікаріо забивали тих самих свиней, яких самі вирощували і знали аж надто добре, навіть давали кожній окреме ім'я. "Справді, — відповів мені один різник, — але ж вони давали їм не людські імена, а імена квітів". Тільки Фаустіно Сантос помітив тоді проблиск істини в погрозі Пабло Вікаріо і жартома спитав у нього, чого вони збираються вбивати Сантьяго Насара, коли є стільки багатіїв, які заслуговують померти раніше за нього.

Сантьяго Насар знає чого, — відповів йому Педро Вікаріо.

Фаустіно Сантос розповів мені, що в нього лишився сумнів, і він розказав про все поліцаєві, який трохи згодом прийшов купити фунт печінки на сніданок алькальдові. Той поліцай, як було зазначено в протоколі слідства, звався Леандро Порной, і через рік він помер, коли бик ударив його рогом у яремну вену під час кориди, влаштованої на храмове свято. Отож мені не пощастило поговорити з ним, але Клотільда Армента в розмові зі мною підтвердила, що той поліцай був першим, хто зайшов до її крамнички, після того як брати Вікаріо вже вмостилися на свої засіди.

Клотільда Армента щойно змінила за прилавком чоловіка. Вони торгували в своєму закладі по черзі. Вранці продавали молоко, вдень — усякі продукти, а надвечір, після шостої години, крамничка перетворювалася на шинок. Клотільда Армента відкривала торгівлю о пів на четверту ранку. Її чоловік, добряга дон Рохеліо де ла Флор, порядкував у шинку до самого закриття. Але тієї ночі в них сиділо стільки людей, які відбилися від весілля, що по третій ночі він ліг спати, так і не зачинивши, а Клотільда Армента встала раніше, ніж звичайно, бо хотіла продати молоко ще до того, як прибуде єпископ.

Брати Вікаріо зайшли до них о четвертій десять. О цій порі тут продавали тільки харчові продукти, але Клотільда Армента виставила близнюкам пляшку рому не тільки тому, що шанувала їх, а й на знак вдячності за те, що їй надіслали велику порцію весільного пирога. Педро й Пабло випили всю пляшку, лише по двічі приклавшись до неї, та це нітрохи на них не подіяло. "Вони були в страшенній напрузі, — розповіла мені Клотільда Армента, — і вже не могли розслабитися, навіть якби надудлилися нафти". Після того брати скинули свої чорні піджаки, дуже акуратно повісили їх на спинки стільців і попросили ще одну пляшку. Сорочки на них зашкарубли від поту, і, неголені з учора, вони здавалися дикунами. Другу пляшку брати випили не одразу; сиділи й пильно дивилися на будинок Пласіди Лінеро, який стояв навпроти, через майдан. Вікна в ньому не світилися. Найбільше вікно з балконом було в спальні Сантьяго Насара. Педро Вікаріо спитав у Клотільди Арменти, чи бачила вона світло в тому вікні, і вона відповіла заперечно, але така цікавість здалася їй дивною.

З ним що-небудь сталося? — спитала вона.

Поки нічого, — відповів їй Педро Вікаріо. — Але ми хочемо його вбити.

Сказав він це таким звичайним тоном, що Клотільда Армента не сприйняла його слова всерйоз. Але помітила, що близнюки принесли з собою два різницькі ножі, загорнуті в ганчірку.

А можна довідатись, чого це ви збираєтесь убити його так рано удосвіта? — спитала вона.

Він знає чого, — відповів Педро Вікаріо.

Клотільда Армента подивилась на братів уже стривожено. Вона знала обох дуже добре і вміла навіть розрізняти їх, а надто після того, як Педро Вікаріо повернувся з військової служби. "Вони скидалися на двох хлопчаків", — розповіла мені Клотільда Армента. І ця думка налякала її, бо вона завжди вважала, що тільки діти здатні на все. Отож, наготувавши молоко для продажу, вона пішла будити чоловіка і розповіла йому, що відбувається в крамниці. Дон Рохеліо де ла Флор вислухав дружину напівсонний.

Не будь дурною, — сказав він їй. — Ці хлопці нездатні вбити людину, а тим паче — багатія.

Коли Клотільда Армента повернулася в крамничку, близнюки саме розмовляли з поліцаєм Леандро Порноєм, який прийшов по молоко для алькальда. Вона не почула, про що вони говорили, але, певне, повідомили його про свій намір, судячи з того, як він оглянув їхні ножі, перше ніж вийти.

Полковник Ласаро Апонте підвівся з ліжка десь перед четвертою ранку. Він саме кінчав голитися, коли поліцай Леандро Порной розповів йому про нахваляння братів Вікаріо. Попереднього вечора алькальдові довелося розборонять стільки бійок між приятелями, що він не став особливо квапитися з приводу ще однієї. Він спокійно вдягся, кілька разів перев'язував собі краватку-метелик, аж поки пов'язав досконало, і, готуючись до зустрічі з єпископом, почепив на шию ладанку Конгрегації діви Марії. Поки він снідав куснем смаженої печінки, посиланим кілечками цибулі, дружина збуджено розповіла йому, що Байярдо Сан Роман повернув дружину батькам, проте алькальд сприйняв цю новину досить спокійно.

Господи! — вигукнув він з награним жахом. — Що подумає про це єпископ?

Проте, перше ніж скінчити сніданок, він згадав про розповідь свого денщика, поєднав дві новини й одразу збагнув, що вони підходять одна до одної, як загадка до своєї відгадки. Він вийшов з дому й попрямував на майдан, ідучи понад новою пристанню. Будинки вже почали оживати в чеканні єпископа. "Точно пригадую, що була майже п'ята година і починався дощ", — розповів мені полковник Ласаро Апонте. Дорогою його спиняло троє людей і кожен повідомив йому по секрету, що брати Вікаріо хочуть убити Сантьяго Насара, але тільки один сказав, де саме вони чатують на нього.

Алькальд застав близнюків у крамниці Клотільди Арменти. "Коли я побачив їх, я подумав, що то пусті хвастощі, — сказав він і додав, спираючись на свою особисту логіку. — Бо вони були не такі п'яні, як я сподівався". Він навіть не став розпитувати хлопців про їхні наміри, а тільки забрав у них ножі й звелів їм іти спати. Він поставився до них з тією самою поблажливою зверхністю, з якою щойно висміяв тривогу своєї дружини.

Ви собі уявляєте, — дорікнув він їм, — що скаже єпископ, коли захопить вас у такому стані!

Вони пішли собі. Клотільда Армента відчула розчарування, бо вважала, що алькальд повинен був поставитися до цього серйозніше й заарештувати близнюків, поки проясниться вся правда. Полковник Апонте показав їй ножі як вирішальний аргумент.

Вони вже не мають чим убивати нехай там кого, — мовив він.

Не в цьому річ, — сказала Клотільда Армента. — Заарештувавши їх, ви б допомогли бідолашним хлопцям вибратися з тієї жахливої безвиході, в яку вони несамохіть потрапили.

Вона підсвідомо відчула правду. Була певна, що брати Вікаріо не так турбуються про здійснення вироку, як про те, аби хтось визволив їх із халепи, перешкодивши виконати його. Але полковник Апонте був у мирі зі своїм сумлінням.

Однієї підозри не досить, щоб заарештувати людину, — сказав він. — Тепер треба тільки попередити Сантьяго Насара, і щасливого вам понеділка.

Згадуючи полковника Апонте, Клотільда Армента любила підкреслювати, що його куций розум часто приносив йому прикрощі, а мені він, навпаки, згадується як чоловік завжди щасливий, хоч і трохи неврівноважений від регулярних занять на самоті спіритизмом, якого навчався заочно, по пошті. Проте його легковажність не викликає сумніву — інакше він не наробив би стільки помилок того злощасного понеділка. Коли по правді, то він не згадав більше про Сантьяго Насара, аж поки побачив його на пристані, і тоді лише похвалив себе за те, що прийняв слушне рішення.

Брати Вікаріо розповіли про свій намір принаймні дванадцятьом людям, які приходили по молоко, і ті ще до шостої години рознесли звістку по всьому містечку. Клотільді Арменті здавалося неможливим, щоб про це не знали в будинку навпроти. Вона думала, що Сантьяго Насара вдома немає, бо вікно у його спальні не світилося, і всіх, кого бачила, вона просила застерегти його, якщо де-небудь з ним стрінуться. Переказала цю звістку навіть отцю Амадорові через послушницю, яка приходила по молоко для черниць. Одразу по четвертій годині, побачивши світло в будинку Пласіди Лінеро, вона послала останнє термінове оповіщення Вікторії Гусман через жебрачку, яка щодня приходила до неї просити трохи молока. Коли заревів гудок єпископського пароплава, майже все містечко було на ногах, щоб зустріти свого духовного пастиря, і дуже мало хто не знав, що близнюки Вікаріо чатують на Сантьяго Насара і збираються вбити його, і, крім того, геть усі знали причину аж до найменших подробиць.

Клотільда Армента ще не встигла продати все молоко, коли брати Вікаріо повернулися з двома новими ножами, загорнутими в газети. Один був для розрубування туш, з твердим потемнілим лезом у дванадцять дюймів завдовжки і три завширшки, який Педро Вікаріо зробив собі з пилки за тих часів, коли через війну не привозили німецьких ножів. Другий ніж був коротший, широкий і кривий. Слідчий намалював його в своєму протоколі, можливо, через те, що не спромігся чітко його описати і лише ризикнув зазначити, що він скидався на мініатюрний ятаган. Обидва ці ножі були грубі і стерті від давнього користування, і саме ними вчинено злочин.

Фаустіно Сантос не міг збагнути, що сталося. "Вони знову прийшли гострити ножі, — розповів він мені, — і стали кричати, щоб усі чули, що випустять кишки Сантьяго Насарові, отож я подумав; це вони й досі не очуняли від перепою, до того ж не придивився до ножів і вважав їх тими самими". Цього разу, одначе, Клотільда Армента помітила, тільки-но близнюки увійшли, що рішучість їхня дуже похитнулася.

Бо незадовго перед тим між братами виникла перша незлагода. Вони не тільки були зовсім іншої вдачі, ніж здавалося на перший погляд, а й мали дуже різні характери — особливо це проявлялось у складних випадках життя. Ми, їхні друзі, помітили це ще в початковій школі. Пабло Вікаріо, на шість хвилин старший, ніж його брат, мав багатшу уяву і був рішучіший аж до юнацького віку. Педро Вікаріо завжди здавався мені сентиментальнішим і через те зосередженішим у собі. У двадцять років обох призвали на військову службу, але Пабло Вікаріо незабаром відпустили додому, щоб лишався з батьками. Педро Вікаріо відслужив одинадцять місяців у військах охорони громадського порядку. Армійська дисципліна і постійний страх смерті розвинули в ньому покликання командувати, і після цього він призвичаївся усе вирішувати за свого брата. Педро демобілізувався з гонореєю, що чинила впертий опір найбрутальнішим методам військової медицини, а згодом миш'яковим ін'єкціям та перманганатовим промиванням, що їх прописував хворому доктор Діонісіо Іґуаран. Лише у в'язниці його змогли вилікувати. Ми, їхні друзі, одразу збагнули, що Пабло Вікаріо зненацька відчув себе цілком

залежним від молодшого брата, коли той повернувся з казарменою душею і з недавно засвоєною звичкою задирати сорочку й показувати всім, хто хотів це бачити, шрам від кульової рани з дренажем у лівому боці. Пабло навіть відчував своєрідну пошану до братової гонореї — цієї геройської хвороби, що нею колишній солдат пишався як воєнною відзнакою.

Це Педро Вікаріо, як він сам посвідчив на допиті, прийняв рішення вбити Сантьяго Насара, і спочатку братові лишалося тільки наслідувати його. Але той же таки Педро, як з'ясувалося згодом, вирішив, що вони виконали свій обов'язок, коли алькальд роззброїв їх, і тоді Пабло Вікаріо перебрав командування на себе. Жоден з двох не згадав про цю незлагоду між ними в розмові зі слідчим, який допитував кожного з братів окремо. Але Пабло Вікаріо казав мені кілька разів, що він насилу переконав брата довести їхній намір до кінця. Можливо, то був тільки скороминущий напад страху, але Пабло Вікаріо довелося іти в саж самому шукати два інші ножі, тим часом як брат у страшних муках крапля по краплі силкувався помочитися під тамариндами. "Мій брат ніколи не уявляв собі, що це таке, — розповів мені Педро Вікаріо під час нашої єдиної зустрічі. — То було ніби мочитися розтовченим склом". Вийшовши на подвір'я з новими ножами, Пабло Вікаріо побачив, що брат досі обіймається з деревом. "Він був весь зрошений холодним потом від лютого болю і, ледь повертаючи язиком, сказав, щоб я йшов сам, бо він не в спромозі зараз убивати нехай там кого". Педро сів на один з дощаних столів, поставлених під деревами для весільного бенкету, і спустив штани до колін. "Певне, з півгодини він міняв собі пов'язку", — розповів мені Пабло Вікаріо. Насправді брат затримався не довше, ніж на десять хвилин, але його дії були для Пабло Вікаріо такими незбагненними й таємничими, що він витлумачив це як нову спробу брата згаяти час до світанку і в такий спосіб ухилитися від виконання їхнього святого обов'язку. Отож він сунув йому в руку ніж і майже силоміць потяг його на пошуки загубленої честі сестри.

— Іншого виходу для нас просто нема, — сказав він. — Це однаково, як наче ми його уже вбили.

Вони вийшли на вулицю крізь задні двері сажу, з незагорнутими ножами, переслідувані гавкотом собак на сусідніх подвір'ях. Починало розвиднятися. "Дощу не було", — згадував Пабло Вікаріо. "Навпаки, — розповів мені Педро, — віяв вітер од моря, і зорі на небі можна було порахувати пальцем". На той час новина уже поширилася настільки, що Ортенсія Бауте, відчинивши двері якраз у ту мить, коли брати проминали її дім, першою оплакала ще живого тоді Сантьяго Насара. "Я подумала, вони уже вбили його, — розповіла мені Ортенсія Бауте. — Бо я побачила у світлі ліхтаря ножі, і мені здалося, з них капає кров".

Один з небагатьох будинків на тій глухій вулиці, чиї мешканці вже прокинулися, був дім Пруденсії Котес, нареченої Пабло Вікаріо. Завжди, коли брати ішли тут о цій годині, а надто по п'ятницях — прямуючи на ринок, — вони заходили туди випити чашку ранкової кави. Ось і тепер штовхнули хвіртку і, переслідувані собаками, що впізнали їх у світанковій сутіні, зайшли на кухню. Привіталися з матір'ю Пруденсії Котес. Кава ще не була готова.

Ми залишимо це на потім, — сказав Пабло Вікаріо. — Зараз ми поспішаємо.

Я розумію вас, діти, — мовила стара. — Обов'язок честі — насамперед.

А проте вони сіли чекати, і тепер уже Педро Вікаріо подумав, що брат умисне гайнує час. Поки вони пили каву, на кухню вийшла Пруденсія Котес, дівчина в самому розквіті. Вона принесла жмут старих газет, щоб оживити полум'я в грубі. "Я знала, куди вони прямують, — розповіла мені Пруденсія, — і співчувала їм. Зрештою, я ніколи не погодилася б вийти за Пабло, якби він тоді не повівся, як належить чоловікові". Перше ніж вийти з кухні, Пабло Вікаріо взяв у неї дві газети і дав одну братові, щоб загорнути ножі. Пруденсія Котес зачекала на кухні, провівши їх поглядом аж за хвіртку, і після того чекала ще цілих три роки, ні на мить не піддавшись розпачу, поки Пабло Вікаріо вийшов із в'язниці і став її чоловіком на все життя.

Бережіться там, — сказала вона.

Отож Клотільда Армента не помилилась, коли їй здалося, що близнюки настроєні вже не так рішуче, як дотепер, і вона принесла пляшку міцнючої настійки, сподіваючись, що це доконає їх. "Того дня я збагнула, — розповіла мені вона, — які ми, жінки, безпорадні на цьому світі!" Педро Вікаріо попросив її дати на час голярське приладдя свого чоловіка, і вона принесла мило, щіточку, дзеркальце та станочок із новісіньким лезом, проте Педро поголився своїм ножем для розрубування туш. Клотільді Арменті це здалося вищим проявом чоловічості. "Він скидався на убивцю з кіно", — розповіла вона в розмові зі мною. А втім, Педро пояснив мені згодом, і то була правда, що просто він призвичаївся в казармі голитися небезпечною бритвою і вже не міг робити це якось інакше. Його брат, той поголився в менш екзотичний спосіб, станочком Рохеліо де ла Флора. Потім вони взялися за пляшку і мовчки випили її, неквапно і мляво пригублюючи зі склянок і поглядаючи з тупим виразом людей, які провели безсонну ніч, на неосвітлене вікно будинку навпроти, тим часом як до крамниці раз у раз заходили всякі люди, вдаючи, що їм треба чогось купити; вони брали непотрібне їм молоко та запитували про всякі продукти, яких тут не бувало ніколи, прагнучи на власні очі переконатися, чи справді на Сантьяго Насара чатують з наміром убити його.

Брати Вікаріо так і не побачили, щоб те вікно освітилося. Сантьяго Насар зайшов у свій дім о четвертій двадцять, але для цього йому не треба було засвічувати ніякого світла, бо лампочка біля сходів горіла всю ніч. Він упав на своє ліжко в темряві й не став роздягатися, бо поспати йому лишалася тільки година, і вдягненого підняла його з постелі Вікторія Гусман, коли прийшла будити хазяїна, щоб ішов зустрічати єпископа.

Ми, четверо, були в домі Марії Алехандріни Сервантес, аж поки, вже після третьої години, вона відіслала музикантів і погасила світло на подвір'ї, де танцювали, щоб дати змогу своїм мулаткам, служницям утіхи, лягти без клієнтів і бодай трохи оклигати. Ось уже три дні й три ночі вони

трудилися без перепочинку, спершу таємно обслуговуючи почесних гостей, а потім щедро даруючи свою любов усім тим, кому не досить було радощів, які діставалися йому на весільному торжестві. Марія Алехандріна Сервантес — а про неї ми казали, що вона засне тільки раз у житті, коли ляже вмерти, — була найелегантніша і найніжніша з усіх жінок, яких мені доводилося будь-коли знати, і на диво послужлива в ліжку, але й дуже вимоглива. Вона тут народилася, тут виросла і тут жила в домі, двері якого ніколи не зачинялися. Кілька кімнат Марія Алехандріна Сервантес здавала пожильцям, а на просторому подвір'ї, освітленому паперовими ліхтарями, купленими на китайських базарах у Парамарібо, щовечора влаштовувала танці. Це вона позбавила цноти усе моє покоління. Вона навчила нас багато більше, ніж ми мали б від неї навчитися, але насамперед прищепила нам тверде переконання, що немає на світі сумнішого місця, аніж ліжко, в якому ти спиш сам-один. Сантьяго Насар утратив глузд, відколи вперше її побачив. Я попередив його відразу: сокіл, що пада на чапаю сміливу, життям своїм важить. Але він не чув мене, заворожений чаклунським посвистом Марії Алехандріни Сервантес. Вона була його болісною пристрастю, володаркою його снів до п'ятнадцяти років, коли Ібрагім Насар силоміць стягнув сина з того ліжка, відшмагав ременем і замкнув більше ніж на рік на фермі "Святий образ". Після того їхні взаємини з Марією Алехандріною тривали, скріплені вже глибшими почуттями, але без колишньої безумної жаги, і вона почувала до нього таку пошану, що не лягала до ліжка ні з ким іншим, коли був присутній він. Ну, а в ті останні наші канікули вона частенько виряджала всіх раніше під неймовірним приводом, що стомилася, проте не засувала двері й не вимикала в коридорі світла, чекаючи, коли я тайкома повернуся й прийду до неї.

Сантьяго Насар володів майже чародійним хистом до перевтілювань та перевдягань, і його улюбленою розвагою було змінювати до невпізнання зовнішність мулаток. Він брав одежу в одних, перевдягав у неї інших і доводив їх усіх до того, що вони починали почувати себе не тими, ким були насправді. Якось одна з них побачила себе відтвореною в іншій з такою достеменністю, що розридалася від нервового струсу. "У мене виникло відчуття, ніби я вийшла з дзеркала", — сказала вона. Але

тієї ночі Марія Алехандріна Сервантес не дозволила Сантьяго Насарові востаннє розважитися своєю улюбленою забавою — і то з такої легковажної причини, що гіркота цього спогаду перемінила все її життя.

Отож ми забрали з собою музикантів і пішли поспівати на вулицях серенади, продовжуючи гулянку на свій манер, тим часом як близнюки Вікаріо вже чатували на Сантьяго Насара з ножами напоготові. Саме йому спало на думку, десь годині о четвертій, піднятися на пагорб удівця де Ксіуса, щоб заспівати серенаду молодим.

Ми не тільки заспівали їм під вікнами, а й стали кидати в садок петарди та хлопавки, проте не помітили в усьому маєтку жодної ознаки життя. Нам і на думку не могло спасти, що молодої в домі уже немає, до того ж новий автомобіль стояв біля дверей, усе ще з відкинутим верхом, прикрашений атласними стрічками та наліпленими під час весілля парафіновими квітами помаранчі. Мій брат Луїс Енріке, який чудово грав на гітарі, зімпровізував на честь молодят пісеньку, сповнену матримоніальних натяків. Дощу тоді, я добре пам'ятаю, не було. Місяць висів у самому зеніті, повітря було чисте й прозоре, і, стоячи над урвищем, ми бачили, як унизу на кладовищі текли світляні струмочки миготючих вогників. З другого боку простягалися плантації бананів, затоплені голубим місячним сяйвом, за ними — сумне заболочене узбережжя і на самому обрії — фосфоресцентна смуга Карібського моря. Сантьяго Насар показав на вогник, який блимав далеко в океані, і сказав, що то нерозкаяна душа з работорговельного корабля, який ішов із Сенегалу й затонув з усім своїм вантажем чорних невільників на вході до картахенської бухти. Годі уявити, щоб він мав якусь гризоту на совісті — правда, він не знав тоді, що вже дві години, як ефемерне подружнє життя Анхели Вікаріо закінчилося. Байярдо Сан Роман повів її до батьківського дому пішки, щоб гуркіт автомобіля не розголосив його ганьбу передчасно, і тепер був знову сам-один у домі з погашеними вогнями — колишній щасливій оселі вдівця де Ксіуса.

Коли ми спустилися з пагорба, мій брат запропонував податися на ринок — поснідати смаженою рибою в одній із таверн. Але Сантьяго

Насар не погодився, бо хотів поспати годину, перед тим як іти зустрічати єпископа. Удвох із Крісто Бедойєю вони рушили берегом річки, обминаючи бідняцькі хатини біля старої пристані, в яких уже почали засвічуватися вогні, і, перше ніж завернути за ріг, Сантьяго Насар обернувся і помахав нам рукою. Таким побачили ми його востаннє.

Крісто Бедойя попрощався з ним біля дверей чорного ходу його будинку — вони домовилися зустрітися згодом на пристані. Собаки загавкали, коли почули, що він зайшов, але Сантьяго Насар заспокоїв їх, подзеленькавши в сутіні ключами. Вікторія Гусман саме стежила за кавником, поставленим на вогонь, коли він пройшов через кухню, прямуючи до своєї кімнати,

— Хазяїне, — озвалася вона, — кава зараз буде готова.

Сантьяго Насар відповів, що вип'є кави згодом і попросив, щоб о пів на шосту Дівіна Флор розбудила його і принесла зміну чистого одягу, такого самого, як тепер на ньому. Тільки-но він піднявся до себе спати, як прийшла жебрачка і переказала Вікторії Гусман застереження від Клотільди Арменти. О пів на шосту куховарка виконала наказ розбудити хазяїна, але не стала посилати Дівіну Флор, а, взявши полотняний костюм, зайшла до спальні сама, бо намагалась робити усе можливе, щоб оберегти доньку від хижих пазурів молодого пана.

Марія Алехандріна Сервантес залишила свої двері незамкненими. Попрощавшись із братом, я перейшов коридор, де між тюльпанами спали коти мулаток і, не стукаючи, штовхнув двері до спальні. Світло було погашене, але тільки-но я зайшов, як відчув запах теплого жіночого тіла і побачив, як палають очі тигриці, що зачаїлася в густій темряві. Після того я вже нічого не пам'ятав, доки не забамкали на сполох дзвони.

Йдучи додому, мій брат заглянув до крамниці Клотільди Арменти купити собі сигарет. Він випив стільки, що спогад його про ту зустріч був дуже невиразний, але він назавжди запам'ятав, якого смертельного

питва налив йому Педро Вікаріо. "То був чистий вогонь", — розповів мені брат. Пабло Вікаріо, який уже почав засинати, раптово прокинувся, коли почув, як увійшов Луїс Енріке.

— Ми вб'ємо Сантьяго Насара, — сказав він, показуючи йому ніж.

Мій брат не розчув цих слів. "А якби й розчув, то однаково не повірив би, — казав він мені не раз. — Якому дурневі могло спасти на думку, що близнюки здатні вбити людину та ще й різницьким ножем!" Потім Педро й Пабло спитали в нього, де зараз Сантьяго Насар, бо ж бачили їх не так давно разом, і Луїс Енріке не міг до пуття пригадати, що він тоді їм відповів. Але Клотільда Армента й брати Вікаріо були такі вражені, почувши його відповідь, що її занесено до протоколу — окремо зі слів близнюків і зі слів господині крамнички. Як посвідчили брати Вікаріо, Луїс Енріке нібито сказав: "Сантьяго Насар уже мертвий". Потім він благословив їх жестом єпископа, спіткнувся на східцях біля порогу і, заточуючись, вийшов. Посеред майдану він зустрів отця Амадора. Той прямував на пристань у своїх парадних ризах, супроводжуваний паламарем, який калатав у дзвіночок, і ще кількома помічниками, — вони збиралися взяти участь у службі божій, що її мав відправити просто неба єпископ. Коли ця процесія проминула крамницю Клотільди Арменти, брати Вікаріо перехрестилися.

Як розповіла мені Клотільда Армента, хлопці втратили останню надію, коли побачили, що священик і гадки не має звертати до крамниці. "Я подумала, йому не переказали мого застереження", — розповіла мені вона. Одначе падре Амадор через багато років, усамітнений від світу в похмурому притулку для старих, в Калафелі, признався в розмові зі мною, що насправді йому переказали тоді застереження від Клотільди Арменти і згодом ще від кількох людей — уже коли він готувався йти на пристань. "Річ у тім, що я просто не знав, як мені бути, — розповів він, відповідаючи на моє запитання. — Спершу я подумав, що ця справа взагалі стосується не мене, а світських властей, але потім я вирішив зайти дорогою до Пласіди Лінеро і сказати про все їй". Та, перейшовши майдан, він геть забув про цю історію. "Ви мусите зрозуміти мене, — пояснив він у розмові

зі мною. — Адже того злощасного дня я чекав єпископа". У ту мить, коли злочин стався, його охопив такий розпач, він був такий обурений своєю поведінкою, що йому не спало на думку нічого кращого, як дати розпорядження дзвонити на сполох.

Мій брат Луїс Енріке зайшов у дім крізь кухонні двері — мати лишала їх незамкненими, щоб батько не чув, коли ми повертаємося. Перше ніж лягти, він зайшов до ванної, але заснув над унітазом, і, коли мій брат Хайме прокинувся вранці, щоб іти до школи, він побачив, що той лежить долілиць на кахляних плитках і мугикає уві сні. Моя сестра-черниця, яка не пішла зустрічати єпископа, бо ще не очуняла від учорашнього похмілля, не змогла його розбудити. "Якраз пробило п'яту годину, коли я зайшла до ванної", — розповіла мені вона. Трохи згодом, збираючись на пристань, моя сестра Марго зайшла до ванної помитись, і з великими труднощами їй пощастило перетягти Луїса Енріке до спальні. Десь потойбіч свого сну, мій брат почув, не прокидаючись, гудки єпископського пароплава. Після цього, виснажений гульнею, він провалився в глибокий сон і спав, аж поки моя сестра-черниця вбігла до спальні, на ходу натягуючи на себе своє послушницьке вбрання, і розбудила його несамовитим криком:

— Убили Сантьяго Насара!

IV

Рани від ножів стали тільки початком безжальної різанини, яку вчинив над тілом падре Амадор — йому довелося робити розтин, оскільки доктор Діонісіо Іґуаран був відсутній. "Я мав таке враження, ніби ми знову вбиваємо його, вже мертвого, — розповів мені старий священик у своєму притулку в Калафелі. — Але так наказав алькальд, а накази того варвара, хоч які безглузді, доводилося виконувати". Це було не зовсім справедливо. Посеред безладу того неймовірного понеділка полковник Апонте зумів зв'язатися по телеграфу з губернатором провінції, і той дав йому дозвіл провести деякі попередні юридичні дії, поки вони пришлють слідчого. Колишній військовий офіцер, алькальд

мало розумівся на юридичних тонкощах, але був надто марнославний, щоб спитатись у кого-небудь, з чого йому починати. Перше, що спало йому на думку, — це зробити розтин тіла. Крісто Бедойя, який був студентом медицини, домігся, щоб його звільнили від такого обов'язку через близьку дружбу з небіжчиком. Алькальдові спало на думку, що тіло можна зберегти замороженим, доки з'явиться доктор Діонісіо Іґуаран, але йому не пощастило знайти холодильника в людський зріст, бо єдиний, який міг для цього згодитися, — ним користувалися на ринку, — вийшов з ладу. Тіло поклали на вузьке металеве ліжко і виставили у вітальні на загальний огляд, поки робили для нього розкішну труну. Людей, які хотіли подивитись на мертвого, набилося стільки, що довелося повиносити меблі і познімати клітки з птахами та вазони з папороттю. Зі спалень принесли вентилятори, принесли кілька і з сусідніх будинків, але однаково задуха стояла нестерпна. Розтривожені запахом смерті, собаки побільшували тривогу й безлад. Вони не переставали вити від тієї миті, коли я зайшов до будинку і коли Сантьяго Насар ще конав у кухні. Я побачив заплакану Дівіну Флор, що відганяла собак криками та ломакою.

Допоможіть! — зойкнула дівчина. — Вони хочуть пожерти його кишки!

Ми позаганяли собак у хлів і замкнули їх там на висячий замок. Пізніше Пласіда Лінеро звеліла, щоб їх забрали кудись якомога далі до самого кінця похорону. Але пополудні — невідомо, як це їм удалося, — вони вирвалися звідти, де були, й, ошалілі, вдерлися в дім. Пласіда Лінеро вперше і востаннє втратила терпець.

Ці гидючі пси! — крикнула вона. — Повбивайте їх!

Наказ негайно виконали, і будинок знову занурився в

тишу. Спочатку не було ніяких побоювань за стан тіла. Обличчя лишалося непошкодженим, і на ньому застиг той самий вираз, який мав

Сантьяго Насар, коли співав; нутрощі Крісто Бедойя прибрав на місце й обмотав живіт сувоєм полотна. Але пополудні з ран почала сочитися рожевувата сукровиця, яка приваблювала мух, а на підборідді проступила лілова пляма — вона повільно розповзалася по обличчю, наче тінь від хмари по водяному плесу, і зрештою досягла чуба. Обличчя, яке завади було лагідним, прибрало грізного виразу, і мати накрила його хусткою. Полковник Апонте зрозумів тоді, що не можна далі чекати, і наказав падре Амадорові робити розтин. "Буде гірше, як доведеться викопувати його через тиждень", — сказав він. Наш священик у свій час навчався на факультеті медицини та хірургії в Саламанці, але потім урвав навчання і, не закінчивши університету, вступив до семінарії. Навіть алькальд знав, що його розтин не має юридичної сили. А проте священик був змушений виконати наказ.

Падре Амадор здійснив цю різанину в одному з класів публічної школи з допомогою аптекаря, який вів записи, та студента медицини, першокурсника, що був тут у той час на канікулах. Вони мали в своєму розпорядженні лише кілька найпримітивніших хірургічних інструментів, і багато чого доводилося робити всяким кустарним начинням. Проте, хоч як безжально почикрижив тіло падре Амадор, його висновки здалися слідчому цілком обґрунтованими, і він заніс їх до свого протоколу як істотну частку зібраних ним доказів.

Сім з багатьох ран були смертельні. Дві глибокі колоті, спереду, майже розтинали печінку на шматки. Чотири рани було завдано в шлунок і одна така глибока, що ніж пройшов аж до підшлункової залози і порізав її. Шість легших ран у поперечній ободовій кишці і численні пошкодження тонких кишок. Єдиний прокол у спині на рівні третього поперекового хребця проходив крізь праву нирку. Черевна порожнина була переповнена згустками крові, і в мішанині з напівперетравленої їжі та фекалій знайшлася золота медаль, яку Сантьяго Насар проковтнув у віці чотирьох років. Грудна клітка була пробита в двох місцях: один прокол у другому правому міжребер'ї, що зачепив легені, і другий — дуже близько до лівої пахви. Окрім того, шість менших ран на руках та долонях і два горизонтальні порізи: один у правому стегні і другий — у

м'язах живота. Права долоня була пробита ножем. В описі розтину сказано: "Ця рана скидалася на стигмат розіп'ятого Христа". Мозок заважив на шістдесят грамів більше, ніж мозок середнього англійця, і падре Амадор у своєму звіті зробив висновок, що Сантьяго Насар мав високо розвинений інтелект і його чекало блискуче майбутнє. Проте в кінці своїх нотаток він зазначив, що печінка була збільшена, і відніс це на рахунок незалікованого гепатиту. "Зрештою, — сказав він мені, — йому лишалося прожити небагато років". Доктор Діонісіо Іґуаран, який і справді лікував Сантьяго Насарові гепатит у віці дванадцяти років, не міг без обурення згадувати про той розтин: "Треба бути попом, щоб виявити таке невігластво, — сказав він мені. — Я ніколи не міг розтовкмачити йому, що ми, люди тропіків, усі маємо збільшену печінку порівняно до європейців". Опис розтину завершувався висновком, що смерть настала внаслідок кровотечі, спричиненої будь-якою з семи тяжких ран.

Вони повернули нам зовсім інше тіло. Півчерепа було розтрощено під час трепанації, і гарне обличчя, яке пощадила смерть, утратило схожість з обличчям небіжчика. Окрім того, священик видер з живота порізані кишки і, не знаючи, що з ними робити, сердито благословив їх і кинув у помийницю. Останні роззяви, що зазирали у вікна школи, зрештою розійшлися, студент-помічник кудись щез, а полковник Ласаро Апонте, який на своєму віку бачив і влаштовував задосить різанин під час придушення повстань, кінчив тим, що, крім спірита, став ще й вегетаріанцем. Випотрошене тіло набили ганчір'ям та негашеним вапном і зашили грубим шпагатом, просиленим у голку, якою шиють мішки. Коли ми клали його в нову труну, обтягнуту шовком, підбитим ватою, воно вже почало розкладатися. "Я думав, так воно збережеться довше", — пояснив мені отець Амадор. Але сталося навпаки: ми мусили поквапно поховати бідолаху Сантьяго Насара уже вдосвіта наступного дня, бо від тіла пішов такий запах, що несила було терпіти його далі в домі.

Наближалося світання вівторка, який теж не обіцяв нічого доброго. Я не мав духу лягти спати сам після такого тяжкого дня і штовхнув двері будинку Марії Алехандріни Сервантес — вони були незамкнені. На деревах горіли круглі паперові ліхтарі, а на подвір'ї для танців

палахкотіло кілька вогнищ під величезними казанами, з яких валувала пара — то мулатки фарбували в колір жалоби свої святкові сукні. Як завжди вдосвіта, Марія Алехандріна Сервантес не спала і — як завжди, коли всі чужі розходилися, — була зовсім гола. Вона сиділа по-турецькому на своєму царському ложі перед величезною, схожою на умивальний таз тацею, на якій стояло безліч наїдків: телячі ребра, варена курка, свиняча полядвиця, гарнір з бананів та овочів — усього цього вистачило б на п'ятьох. їсти без міри — то була єдина відома їй манера журитися, і ніколи досі не бачив я її такою сумною. Я ліг поруч з нею одягнений, майже не озиваючись і теж по-своєму плачучи. Я думав про невблаганність долі, яка після двадцяти щасливих років приготувала Сантьяго Насарові не тільки смерть, а й наругу над його тілом, яке тепер, нещадно пошматоване, скоро розпадеться і зникне без сліду. Мені наснилося, ніби до кімнати увійшла жінка з дівчинкою на руках і та щось гризе, не переводячи дух, і напіврозжовані зерна кукурудзи падають матері за корсаж. Жінка сказала мені: "Вона жує жадібно, жує, аби жувати". Зненацька я відчув, як нервові жіночі пальці розстібають ґудзики на моїй сорочці, вдихнув тривожний запах тигриці кохання, що причаїлася за моєю спиною, і мов занурився в сипучі піски її солодких пестощів. Та нараз вона спинилася, відкашлялася десь уже далеко і навіки зникла з мого життя.

— Не можу, — сказала жалібно. — Ти пахнеш ним.

І не тільки я. Все пахло Сантьяго Насаром у той день. Брати Вікаріо відчували цей запах у камері, де замкнув їх алькальд, поки вирішував, що з ними робити. "Хоч скільки тер я себе милом та мочалкою, запах не пропадав", — розповів мені Педро Вікаріо. Уже три ночі брати не спали, але не могли склепити очей і на мить, бо щойно сон починав їх змагати, як вони знову чинили вбивство. Уже літнім чоловіком, намагаючись пояснити, що він спізнав протягом того нескінченного дня, Пабло Вікаріо сказав мені, не замислюючись: "Я почувався так, ніби мене двічі розбудили". З цієї фрази я зрозумів, що найбільшою мукою для них у в'язниці була повна ясність розуму.

Камера в три метри уздовж і три метри вшир мала високо вгорі заґратоване слухове вікно, відро-парашу, миску і глечик для умивання та двоє викладених із цегли нар, покритих матами, замість матраців. Полковник Апонте, під чиїм керівництвом будували цей заклад, любив казати, що він не знає оселі з більшими вигодами для життя. Мій брат Луїс Енріке погоджувався з ним, бо однієї ночі його посадили туди за бійку, що спалахнула між музикантами, і алькальд з гуманних почуттів навіть дозволив йому взяти із собою одну з мулаток. Можливо, брати Вікаріо оцінили своє тимчасове житло так само високо о восьмій ранку, коли опинилися в безпеці від арабів. Тієї миті їх утішала свідомість виконаного обов'язку, і єдиною причиною для тривоги був невідчепний запах. Вони попросили багато води, кустарного мила й мочалку і відмивали та відтирали собі обличчя й руки до крові, навіть випрали сорочки, але однаково не могли заснути. Педро Вікаріо попросив також, щоб принесли його сечогінні та проносні засоби і пакет із стерильним бинтом; він змінив собі пов'язку, і йому пощастило двічі помочитися протягом ранку. Одначе в міру того, як день хилився до вечора, життя робилося для нього таким нестерпним, що він забув і про запах. Годині о другій, коли так пекло, що, здавалося, вони ось-ось розтопляться, Педро, змучений до краю, не міг уже навіть лежати в ліжку, але та сама втома не давала йому й стояти на ногах. Біль у паху шпигав його аж до шиї, він зовсім не міг мочитись і з жахом відчував, що не засне більш ніколи в своєму житті. "Я не спав після того одинадцять місяців", — розповів він мені, і я знав Педро надто добре, щоб сумніватися в правдивості його слів. Поснідати він також не зміг. Пабло Вікаріо, той таки поїв потроху з кожної страви, що їм принесли, але через чверть години в нього почалася жахлива різачка. О шостій вечора, якраз коли робили розтин тіла Сантьяго Насарові, алькальда терміново викликали до ув'язнених, бо Педро був переконаний, що брата отруєно. "Я спливав водою, — розповів мені Пабло Вікаріо, — і ми не могли позбутися враження, що то підступи отих турків". На той час відро-параша вже двічі наповнювалось по вінця, і крім того сторож шість разів водив Пабло до вбиральні алькальда. Там його й застав полковник Апонте, у кабінці без дверей, і з нього так цвигало, що припущення про отруту не могло не здатися алькальдові цілком імовірним. Але його негайно відкинули, коли

стало відомо, що Пабло тільки пив воду і їв лише ті страви, які надіслала синам Пура Вікаріо. А проте алькальд був такий вражений побаченим, що звелів перевести в'язнів до свого будинку й поставити біля них посилену охорону, аж поки не приїхав слідчий і не перевів їх до в'язниці в Ріочачі.

Страх близнюків відповідав настроєві вулиці. Усі були певні, що араби захочуть помститися, хоча ніхто, крім братів Вікаріо, не подумав про отруту. Ходили чутки, ніби араби тільки чекають, коли споночіє, щоб бурхнути бензину крізь слухове вікно і спалити в'язнів живцем у камері. Але й таке припущення не мало під собою ніяких підстав. Араби утворювали спільноту мирних поселенців, які на початку сторіччя оселилися в містечках і селах на узбережжі Карібського моря, навіть у найглухіших та найубогіших, і жили собі там, торгуючи барвистими тканинами та ярмарковими дрібничками. Вони були згуртовані, працьовиті і всі добрі католики. Одружувалися в своєму колі, ввозили свою пшеницю, розводили овець просто на подвір'ях, вирощували майоран та баклажани, і єдиною їхньою пристрастю була гра в карти. Старші й далі розмовляли на арабському діалекті, який привезли з батьківщини і зберігали в родині до другого покоління, але молоді люди третього покоління, за винятком Сантьяго Насара, слухали, як батьки звертаються до них по-арабському, і відповідали по-іспанському. Отож годі було уявити, що вони раптом змінять свій пасторальний спосіб життя і захочуть помститися за смерть, винуватцями якої можна було вважати нас усіх. Проте чомусь ніхто навіть не подумав про можливість помсти з боку родини Пласіди Лінеро, які колись були людьми значними і здебільшого військовими, але потім щастя зрадило їх, і звідти вийшов згодом не один герой шинку, що жив собі безтурботно, прикриваючись давньою славою свого роду.

Полковник Апонте, стурбований чутками, навідав усіх арабів, родина за родиною, і принаймні цього разу зумів зробити правильний висновок. Він з'ясував, що всі вони сумні й приголомшені, зі знаками жалоби на своїх домашніх вівтарях, декотрі навіть плакали ридма, сидячи на підлозі, але жоден не плекав намірів помсти. Вранішня гонитва за братами Вікаріо — то був тільки раптовий спалах під враженням щойно баченого

вбивства, і ті ж таки, хто гнався, визнали, що справа не зайшла б далі кулачних ударів. Більше того: не хто інший як Сусеме Абдала, сторічна бабуся, матріарх арабської громади, порадила чудодійну настійку з квітів мучениці та полину, яка припинила холеричний понос Пабло Вікаріо і дала змогу Педро нарешті спорожнити переповнений ще зранку сечовий міхур. Після того Педро Вікаріо відразу запав у безсонну дрімоту, а повернутий до життя брат зміг уперше заснути, не бачачи кошмарів. Такими і застала своїх синів Пура Вікаріо у вівторок о третій годині ранку, коли алькальд привів її попрощатися з ними.

Полковник Апонте розпорядився, щоб вони виїхали, — уся родина Вікаріо аж до старших сестер з їхніми чоловіками. Ніхто навіть не зауважив, як вони покинули наше село, скориставшися з того, що всі запали в якесь отупіння, а ми, ті, хто так і не зміг заснути від того злощасного дня, саме ховали Сантьяго Насара. Згідно з рішенням алькальда, Вікаріо мали виїхати тимчасово, доки заспокояться уми, але вони вже ніколи не повернулися. Мати обгорнула обличчя повернутої чоловіком дочки якоюсь хустиною, щоб не видно було синців, і вдягла її в яскраво-червону сукню — нехай ніхто не думає, ніби вона носить жалобу по вбитому коханцеві. Перед від'їздом Пура Вікаріо попросила падре Амадора висповідати у в'язниці синів, але Педро від сповіді відмовився і переконав також брата, що їм немає в чому розкаюватись. Вони були такі спокійні й упевнені в своїй правоті, що того дня, коли їх переводили в Ріочачу, поставили вимогу, щоб їх вивезли не вночі, як їхню родину, а серед білого дня і цілком відкрито. Понсіо Вікаріо, батько, незабаром по тому вмер. "Його звело в могилу відчуття моральної провини", — розповіла мені Анхела Вікаріо. Коли близнюків виправдали, вони лишилися жити в Ріочачі, всього за день їзди від Манауре, де оселилася їхня родина. Туди й подалася Пруденсія Котес, щоб вийти заміж за Пабло Вікаріо, який зрештою досить добре опанував ювелірне ремесло в майстерні свого батька. Педро Вікаріо, не маючи ні нареченої, ні професії, через три роки завербувався до війська, дослужився до старшого сержанта, й одного чудового ранку їхній патрульний загін, наспівуючи сороміцьких пісеньок, заглибився на територію, де діяли партизани, і відтоді вони мов у воду впали.

Для переважної більшості людей лишилася тільки одна жертва: Байярдо Сан Роман. Вважалося, що інші учасники трагедії з гідністю і навіть з певною величчю виконали ту роль, яку відвела їм доля. Сантьяго Насар спокутував завдану кривду, брати Вікаріо показали себе справжніми чоловіками, і зневажена сестра віднайшла свою честь. Єдиний, хто втратив усе, був Байярдо Сан Роман. "Бідолаха Байярдо" — таким він згадується мені протягом багатьох років. А втім, ніхто навіть не згадав про нього аж до суботи, коли сталося місячне затемнення, і вдівець де Ксіус прийшов розповісти алькальдові, що бачив світляного птаха, який пурхав над його колишнім будинком, і, либонь, то прилітала вимагати назад своє добро душа його небіжчиці-дружини. Алькальд аж ляснув себе по лобі долонею, проте цей жест не мав ніякого стосунку до видіння удівця.

— Прокляття! — вигукнув він. — Я ж бо геть забув про того бідолаху!

Узявши з собою поліційний патруль, він піднявся на пагорб. Автомобіль з опущеним верхом так і стояв біля будинку, а у вікні спальні горів одинокий вогник, проте на оклики алькальда ніхто не відповів. Отож вони висадили бічні двері і зайшли до кімнат, тьмяно освітлених серпом ще затемненого місяця. "Здавалося, ми йдемо під водою

такими нереальними були всі предмети", — розповів мені алькальд. Байярдо Сан Роман лежав без тями в ліжку, такий самий, яким його бачила вдосвіта у вівторок Пура Вікаріо — у чудернацьких штанях, у шовковій сорочці, проте без черевиків. На підлозі біля ліжка стояло безліч пляшок — багато порожніх і ще більше невідкоркованих — але ні сліду чогось їстівного. "Він був у критичному стані

вищий ступінь етилової інтоксикації", — розповів мені доктор Діонісіо Іґуаран, якого негайно туди викликали. Та за кілька годин Байярдо Сан Роман отямився, і щойно повернувся до нього глузд, як він усіх виштовхав з будинку з усією нецеремонністю, на яку був здатний.

— А розтуди вас! — гукнув він. — Щоб я тут не бачив нікого! Навіть мого батечка з його задом ветерана!

Алькальд негайно надіслав генералові Петроніо Сан Романові тривожну телеграму, з усіма подробицями повідомивши його про цей епізод і навіть дослівно переповівши останню фразу. Генерал Сан Роман, очевидно, зрозумів буквально висловлене в тих словах побажання сина, бо не приїхав по нього сам, а прислав дружину з дочками та ще двох старших жінок — напевне, своїх сестер. Вони прибули на вантажному пароплаві, вбрані у жалобу до самих підборідь, з розпущеними від горя косами. Перед тим як ступити на берег, вони роззули черевики і до самого пагорба пройшли вулицями містечка босоніж, ступаючи по розпеченій за день пилюці, рвучи на собі волосся й оплакуючи нещасного Байярдо Сан Романа такими пронизливими зойками, що, здавалося, вони кричать від радості. Я бачив, як вони йшли, з балкона Магдалени Олівер і, пам'ятаю, подумав тоді, що такий невтішний розпач симулюють лише в тих випадках, коли хочуть цим приховати якусь більшу ганьбу.

Полковник Ласаро Апонте провів їх до будинку на пагорбі, а незабаром туди ж подався доктор Діонісіо Іґуаран, верхи на своєму мулі, на якому їздив на термінові виклики. Коли спека трохи спала, двоє службовців міської управи винесли Байярдо Сан Романа в гамаку, підвішеному на товстій жердині; він був по саму голову закутаний у ковдру і супроводжуваний почтом плакальниць. Магдалені Олівер здалося, що він мертвий.

— Господи! — вигукнула вона. — Навіщо ж він так?

Байярдо Сан Роман знову втратив тяму від перепою, та було очевидно, що він живий, бо права рука його волочилася по землі, і як тільки мати вкладала її до гамака, вона знову падала додолу, отож прорила борозенку від самої вершини пагорба аж до причалу, де стояв пароплав. То був останній слід, який лишив Байярдо Сан Роман на нашій землі: слід жорстоко обманутої, нещасливої жертви.

Вони покинули маєток, як був. Приїжджаючи додому на канікули, я любив блукати з братами по його безлюдних кімнатах у ті ночі, коли ми поверталися з якої-небудь гулянки, і щоразу менше бачив цінних речей у спорожнілих покоях. Одного разу ми натрапили на маленьку валізку, що її Анхела Вікаріо попросила в матері у свою шлюбну ніч, але не надали їй ніякої ваги. Те, що було всередині, здавалося звичайнісіньким начинням для жіночого чепуріння та гігієни, і я дізнався про справжнє призначення тих речей тільки тоді, коли через багато років Анхела Вікаріо розповіла мені, яких акушерських хитрощів навчили її подруги, щоб одурити свого чоловіка. Крім тієї валізки, Анхела не лишила жодного сліду в цьому будинку, що був її подружньою оселею протягом п'ятьох годин.

Минуло багато років, і коли я знову приїхав сюди шукати останніх свідків для цієї хроніки, то не лишилося навіть попелу від колишнього щастя Йоланди де Ксіус. Незважаючи на суворий нагляд полковника Ласаро Апонте, речі поступово зникали з будинку; зникла навіть шафа з шістьма дзеркалами в людський зріст, що її майстрам з Момпокса колись довелося зібрати в самому домі, бо не входила в жодні двері. Вдівець де Ксіус, поки був живий, щиро радів, певний, що то приходить із того світу його дружина й забирає до себе свої улюблені речі. Спершу полковник Ласаро Апонте тільки підсміювався з нього; та однієї ночі йому спало на думку провести спіритичний сеанс для прояснення цієї таємниці, і душа Йоланди де Ксіус підтвердила з власних уст, що то справді вона переносить до своєї загробної оселі рештки свого земного щастя. Здавалося, маєток став розкришуватись. Весільний автомобіль біля воріт теж почав руйнуватися, і кінець кінцем від нього лишився тільки каркас, поржавілий від негоди. Протягом багатьох років нічого не було відомо про його власника. У протоколі слідства занотовано свідчення Байярдо Сан Романа, але таке лаконічне і малозначуще, що, певне, його прилучили туди десь в останню хвилину з метою дотримання звичайних формальностей. Єдиний раз, коли я спробував поговорити з ним, аж через двадцять три роки, він прийняв мене досить вороже і відмовився подати бодай найменші відомості, що якось могли прояснити його роль у тій драмі. У всякому разі навіть батьки знали про наміри свого сина не набагато більше, ніж ми, принаймні вони не мали найменшого уявлення,

чого він забився в те глухе містечко, не маючи іншої очевидної мети, ніж одружитися з жінкою, якої ніколи доти не бачив.

Зате про Анхелу Вікаріо до мене раз у раз доходили чутки, на підставі яких у моїй уяві виник досить ідеалізований образ. Моя сестра-черниця мандрувала якийсь час по верхній Гуахірі, намагаючись навернути до істинного бога останніх ідоловірців, і не раз зупинялася погомоніти з нею в селі, овіяному солоними гарячими вітрами Карібського моря, де мати намагалася за життя поховати свою дочку. "Привіт від кузини", — мала звичай казати мені сестра. В перші роки навідувала Анхелу й друга моя сестра Марго, і вона розйовіла мені, що Вікаріо купили будинок, викладений з грубого каменю, з просторим подвір'ям, де вільно гуляв вітер, і що їм дуже докучають високі нічні припливи, бо вода розмиває ями вбиралень, а вранці у спальнях підстрибує риба, яка лишилася там після відпливу. Всі, хто бачив Анхелу в той час, в один голос кажуть, що вона була завжди в задумі, навчилася майстерно вишивати на машинці і за роботою зуміла досягти забуття.

Багато пізніше, у той непевний час, коли, намагаючись краще зрозуміти самого себе, я продавав енциклопедії та книги з медицини по селах і містечках Гуахіри, я теж випадково заїхав у ту нездорову місцевість, населену переважно індіанцями. У вікні одного будинку, що стояв на самому березі моря, я побачив жінку в напівжалобі, з жовтаво-сивим волоссям; вона сиділа в окулярах і вишивала на машинці, хоч була пора найбільшої спеки, а над головою в неї висіла клітка з канарком, який співав не вмовкаючи. Побачивши її такою в ідилічному обрамленні вікна, я не хотів вірити, що це та сама жінка, яку я, здається, впізнав, бо мені було дуже важко визнати, що життя може кінчатися так банально, так нагадувати погану літературу. Але то була вона: Анхела Вікаріо через двадцять три роки після пережитої нами трагедії.

Вона розмовляла зі мною, як і колись, — зустріла мене як свого далекого родича. На мої запитання відповідала розважливо і з почуттям гумору. Я ніяк не міг звикнутися з думкою, що ця зріла й дотепна жінка — та сама Анхела, яку я знав ще з дитинства. Найдужче мене здивувало,

як дивиться вона на своє життя, видимо, вважаючи цілком нормальним, що склалося воно саме так, а не якось інакше. Через кілька хвилин я вже бачив її не такою постарілою, як у першу мить зустрічі, а майже юною дівчиною зі своїх спогадів, хоч вона й не мала нічого спільного з тією, котру приневолили одружитися з нелюбом у двадцять років. Анхелина мати, стара жінка невизначеного віку, подивилась на мене, як на небажаний привид. Вона відмовилася розмовляти про минуле, і, складаючи цю хроніку, я був змушений задовольнитися кількома фразами, кинутими Пурою Вікаріо в розмовах з моєю матір'ю та ще кількома, які збереглись у моїй пам'яті від тих давніх часів. Вона зробила усе від неї залежне, щоб за життя поховати Анхелу Вікаріо, але та ж таки дочка розбила її наміри, бо ніколи не робила ніякої таємниці зі свого нещастя. Навпаки. Кожному, хто мав бажання слухати, вона розповідала про все з найменшими подробицями. Проте головної таємниці Анхела так ніколи й не прояснила: хто був справжній винуватець завданої їй шкоди, коли й як воно з нею сталося, бо ніхто не вірив, що це вчинив Сантьяго Насар.

Вони належали до двох дуже різних світів. Ніхто ніколи не бачив їх разом у товаристві, а тим паче — удвох. Сантьяго Насар надто високо себе ставив, щоб звернути на неї увагу. "Твоя дурненька кузина", — казав він завжди, коли йому доводилося її згадувати. Окрім того, як ми тоді казали, Сантьяго Насар був "яструб-куролов". Як і його батько, він чигав на здобич сам-один, випускаючи пазурі на кожну непутящу дівчину, що дозрівала в наших краях, проте в селі ніколи не знали за ним іншого зв'язку, крім формальних заручин із Флорою Мітель та божевільного потягу до Марії Алехандріни Сервантес, який мордував його чотирнадцять місяців. Найпоширеніша версія — певне, тому, що в ній було найбільше трутизни, — це ніби Анхела Вікаріо не захотіла виказувати того, кого справді кохала, а тому й назвала ім'я Сантьяго Насара, бо ніколи не сподівалася, що брати осміляться щось йому зробити. Я сам був спробував вирвати в неї цю правду, коли навідав її вдруге, зібравши докупи й упорядкувавши всі свої спостереження, але вона, ледь підвівши погляд від вишивання, розбила мої спроби однією-однісінькою фразою:

— Не марнуй на це часу, кузене, — сказала мені Анхела.

То був таки він.

Про все інше вона розповіла, не приховуючи нічого, аж до своєї злощасної шлюбної ночі. Розповіла, як подруги навчили її, щоб напоїла чоловіка до непритомності, перед тим як лягати в ліжко, щоб прикинулась куди соромливішою, ніж була насправді, й умовила його погасити світло, щоб зробила собі промивання міцним розчином галунів,

це, мовляв, певний засіб удати дівочість, — а на простирадло капнула розчином хромистої ртуті, і після цього можна спокійно розвішувати його наступного ранку в себе на подвір'ї для загального огляду. Лише двох речей не врахували її доброзичливі порадниці: Байярдо Сан Роман був не з тих чоловіків, яких легко можна споїти, а Анхела Вікаріо під своєю тупою забобонністю ховала глибоку порядність. "Я не зробила нічого з того, що мені радили, — розповіла вона в розмові зі мною, — бо чим довше я про це думала, тим більшим свинством воно мені здавалося, і такого свинства я не вчинила б нікому, а тим паче бідоласі, що на своє лихо надумав одружитися зі мною". Отож вона дала роздягти себе в освітленій спальні, не опираючись і навіть не відчуваючи страху, якого стільки натерпілася за своє життя. "Це було неважко, — розповіла мені вона, — бо я приготувалася померти".

Як з'ясувалося згодом, вона розповідала про те своє нещастя без ніякого сорому, бо це допомагало їй забути бодай на мить про інше, куди глибше нещастя, яке пекло їй душу. Ніхто навіть не підозрював, аж поки вона зважилася розповісти про все мені, що Байярдо Сан Роман увійшов у її життя назавжди, відколи повернув її батькам. То було мов наслання. "Коли мати почала мене бити, я раптом згадала його", — розповіла мені Анхела. їй навіть боліти стало менше, коли вона подумала, що б'ють її через нього. Згадувала вона його, дивуючись сама собі й тоді, коли, схлипуючи, лежала на канапі у вітальні. "Я плакала не від болю, не від того, що зі мною сталося, — розповіла мені Анхела. — Я плакала за ним". Думала вона про нього і згодом, коли мати прикладала їй до обличчя

компреси з арніки, і ще більше думала, коли почула гамір на вулиці, потім бамкання дзвонів на церковній дзвіниці, і мати увійшла сказати їй, що тепер вона може заснути, бо найгірше позаду.

Якось їй довелося супроводжувати матір у Ріочачу, на огляд до лікаря-окуліста, і дорогою вона мала досить часу, щоб думати про Байярдо Сан Романа, не плекаючи, проте, жодних ілюзій. Повертаючись додому, вони зайшли до готелю "Порт", хазяїн якого був їм знайомий, і Пура Вікаріо попросила в буфеті склянку води. Мати якраз пила воду, стоячи спиною до дочки, коли та побачила свою мрію багаторазово відбиту в дзеркалах холу. Затамувавши подих, Анхела Вікаріо повернула голову і побачила, як Байярдо Сан Роман проминув її не помітивши і вийшов з готелю. Тоді вона знов поглянула на матір — серце її розривалось від горя. Пура Вікаріо щойно допила воду, поставила склянку, втерла губи рукавом і всміхнулася дочці від прилавка крізь свої нові окуляри. І в тій усмішці уперше від свого народження Анхела Вікаріо побачила справжнє обличчя матері — обличчя нещасної жінки, яка вірно служить культу своїх вад. "Погань", — прошепотіла вона сама до себе. Була така схвильована, що всю дорогу назад співала в повен голос, а вдома упала на ліжко і проплакала три дні поспіль.

Вона мов наново на світ народилася. "Я наче схибнулася від кохання до нього, — розповіла мені Анхела, — схибнулася безнадійно". Досить було їй заплющити очі, і він з'являвся перед нею, його подих вчувався їй у плюскоті морських хвиль, посеред ночі вона раптово прокидалася від жорсткого дотику його тіла. В кінці того тижня, не змігши й на мить забутися, Анхела написала йому першого листа. То була звичайна коротенька записка, в якій вона розповідала, що бачила, як він виходив з готелю, і їй, мовляв, було б приємно знати, що він її теж бачив. Марно чекала вона на відповідь. Через два місяці, змучена чеканням, надіслала йому ще одного листа такого самого туманного змісту, як і попередній, ніби прагнула тільки одного: дорікнути йому за нечемність. Коли минуло півроку, вона написала йому вже шість листів, на жоден не дістався відповіді, проте тішила себе думкою, що він усе-таки їх отримує.

Уперше в житті взявши свою долю до власних рук, Анхела Вікаріо несподівано для себе відкрила, що ненависть і кохання — почуття дуже взаємозв'язані. Що більше листів вона посилала, то яскравіше розгорялося полум'я її лихоманки, але водночас посилювалася відраза, яку вона почувала до матері, відраза, змішана з тихою радістю. "Я тремтіла від гніву, тільки-но мати потрапляла мені на очі, — розповіла Анхела в розмові зі мною, — але, бачачи її, я одразу згадувала його. Повернута дружина, вона жила невибагливим життям удови, як раніше робила тюльпани з матерії або паперових пташок, так тепер щодня вишивала з подругами на машинці, а коли Пура Вікаріо вкладалася спати, її дочка до самого світанку писала свої безнадійні листи. Анхела стала мислити напрочуд ясно, була господинею своїх забаганок, і знову почула себе невинною — тільки для нього — і не визнавала іншого авторитету, крім його авторитету, і не залежала більш ні від кого, а скорялась тільки своїй непоборній пристрасті.

Вона писала по листу щонеділі протягом половини свого життя. "Іноді я не знаходила що писати, — розповіла мені, похлинаючися сміхом, — але з мене було досить знати, що він отримає мого листа". Спочатку то були лаконічні ввічливі записки, потім звіряння боязкої закоханої, напахчені коротенькі листи колишньої нареченої, чисто ділові звіти, документи кохання, а в кінці пішли обурені скарги покинутої дружини, яка вигадувала для себе найжахливіші хвороби в надії, що це змусить чоловіка повернутись до неї. Однієї ночі вона розлила чорнило на вже написаний лист і, бувши у веселому гуморі, не порвала його, а дописала постскриптум: "На доказ свого кохання посилаю тобі свої сльози". Іноді вона плакала до повної знемоги, а потім сміялася з власного божевілля. Шість разів змінювалися за цей час листоноші, і кожна зрештою ставала її повірницею. Єдине, чого Анхелі Вікаріо навіть не спадало на думку — це перестати писати. А він, здавалося, був байдужісінький до її маячні. Так ніби вона посилала свої листи в порожнечу.

Минуло десять років, і якось удосвіта, коли надворі завивав вітер, вона прокинулася з відчуттям, що він лежить з нею голий у ліжку. Тоді вона написала йому розпачливого листа на цілих двадцять аркушів, у

якому, не соромлячись, виклала всю гірку правду, що жевріла в її серці від тієї жахливої ночі. Написала про вічні рани, які він лишив у її плоті, про солоний присмак його язика, про вогненний дотик його пружного африканського тіла. Передавши свій витвір поштарці, що по п'ятницях приходила надвечір вишивати з нею і потім брала її чергового листа, Анхела була переконана, що нарешті вилила свою душу і на цьому скінчиться її агонія. Проте відповіді не було. Від того випадку вона вже не усвідомлювала, що пише, не була навіть певна, до кого, власне, звертається, але писала й писала, не даючи собі пощади, протягом сімнадцяти років.

Одного серпневого полудня, вишиваючи з подругами, вона відчула, як хтось підійшов до дверей. їй не треба було дивитися, щоб узнати, хто то такий. "Він був товстий, уже почав лисіти і без окулярів не міг бачити зблизька, — розповіла мені Анхела Вікаріо. — Але то був він, прокляття, то був він самий!" Вона злякалася, бо знала, що постаріла не менше, ніж він, а чи стане в нього любові, щоб не втекти, побачивши її такою? Сорочка на ньому просякла потом, як і тоді, коли вона побачила його вперше на ярмарку, і він мав на собі той самий ремінь і тримав ті самі шкіряні сакви зі срібними бляшками. Не звертаючи ніякої уваги на інших здивованих вишивальниць, Байярдо Сан Роман ступив крок уперед і поклав свої сакви на швейну машинку.

— Ну от я й прийшов, — сказав він.

При ньому була валізка з одягом — отже, він приїхав, щоб залишитися, — і друга така сама валізка майже з двома тисячами листів, які вона йому посилала. Листи були впорядковані по датах, складені в паки, перев'язані кольоровими стрічками, і жоден не розпечатаний.

V

Протягом багатьох років ми не могли думати ні про що інше. Наші дії і наші звички, доти спрямовані в кого куди, раптом стали кружляти

навколо однієї спільної тривоги. Уже озивалися вдосвіта перші півні, а ми все не могли заснути, намагаючись якось упорядкувати ту безліч взаємопоєднаних випадковостей, які зробили можливою неймовірну подію, і було очевидно, що ми сушимо собі голови не з любові до розкриття таємниці, а тому що ніхто з нас не міг далі жити, не з'ясувавши для самого себе, яке ж місце і яку роль відвела йому в тій події фатальна доля.

Дехто так і не з'ясував цього. Кріcто Бедойя, який згодом став відомим хірургом, ніколи не міг пояснити собі, чому він піддався несподіваному бажанню провести ті дві години, що лишалися до прибуття єпископа, в домі своїх діда й баби, замість піти спати додому, де батьки чекали сина до самого досвітку, щоб попередити його про намір братів Вікаріо. Проте більшість тих людей, які могли так чи так перешкодити злочину й не перешкодили, втішали себе думкою, що оборона честі — то справа свята, куди втручатися стороннім не годиться. "Честь — це та сама любов", — якось виголосила при мені моя мати. Ортенсія Бауте, чия причетність проявилася тільки в тому, що вона побачила два закривавлені ножі, які насправді ще не були закривавлені, була, проте, до глибини душі вражена цією галюцинацією й одного дня, не можучи далі витримати муки каяття, вискочила гола на вулицю. Флора Мігель, наречена Сантьяго Насара, втекла від розпачу з лейтенантом прикордонних військ, який зробив з неї повію, що згодом обслуговувала каучеро Вічади. Аура Вільєрос, повитуха, яка допомогла з'явитися на світ трьом поколінням нашого села, на звістку про вбивство зазнала спазму сечового міхура ідо самої смерті не могла мочитися без зонда.

Дон Рохеліо де ла Флор, чоловік Клотільди Арменти, який у свої вісімдесят шість років мав квітуче здоров'я, підвівся з ліжка востаннє, щоб подивитися, як полосують ножами Сантьяго Насара перед замкненими дверима його будинку, і не пережив цього струсу. Пласіда Лінеро взяла ті двері на засув в останню мить, але не визнала за собою провини. "Я засунула їх, бо Дівіна Флор заприсяглася, що бачила, як мій син увійшов у дім, — розповіла мені вона, — а то була неправда". Зате

вона ніколи не могла простити собі, що не розгадала нещасливого провістя у синовому сні з птахами та деревами, і зрештою приохотилася до згубної тогочасної звички жувати сім'я кардаміну.

Через дванадцять днів після злочину слідчий, призначений вести цю справу, нарешті зустрівся з мешканцями містечка. Сидячи в брудному приміщенні нашої управи та попиваючи каву, запарену в чавунці й розбавлену домашнім ромом, — надійний засіб від спричиненого спекою запаморочення голови, — він був змушений просити підкріплення з поліції — стримати натовп людей, які наринули давати свідчення, хоч їх і не кликали, бо кожен прагнув розповісти, яку важливу роль відіграв він у драмі. Слідчий нещодавно закінчив інститут і ще був у чорному форменому костюмі Вищої школи права; він носив на пальці золоте кільце з емблемою свого випуску і був самовпевнений та лірично настроєний, як це властиво безтурботним початківцям. Але його прізвища я не взнав ніколи. А про деякі риси його вдачі довідався з протоколу допиту, знайденого мною в Ріочачі у Палаці Правосуддя через двадцять років після злочину, — шукати його допомагало мені багато людей. В архіві не існувало жодної класифікації, і папки з судовими справами більше ніж за сторічний період лежали просто на підлозі напівзруйнованого будинку в колоніальному стилі, який свого часу протягом двох днів правив за штаб-квартиру Френсісу Дрейкові[27]. Під час особливо бурхливих штормів нижній поверх затопляло море, й незшиті томи плавали по безлюдних приміщеннях. Я багато разів досліджував це болото давно мертвих справ, і часто мені доводилося стояти по кісточки у воді. Проте лише випадковість допомогла мені через п'ять років невтомних пошуків викупити 322 аркуші протоколу, вкрадені з папки, в якій колись зберігалося, певне, понад п'ятсот.

Прізвище слідчого не зазначалося на жодному зі знайдених мною аркушів, та було очевидно, що того чоловіка спалювала жага літературної творчості. Він, безперечно, читав іспанських класиків і кількох латинських, а також добре знав Ніцше — дуже модного автора в тогочасних судових колах. Нотатки на берегах протоколу, здавалося, були написані кров'ю — і не тільки через колір чорнила. Слідчий був

такий приголомшений загадкою, з якою йому випало зіткнутися, що багато разів збивався на ліричні відступи, протипоказані в його професії. Він просто не міг збагнути, як життя могло нанизати на один ланцюг стільки випадковостей, немислимих для літературного твору, щоб сталося це вбивство, про яке всі знали заздалегідь.

А втім, чи не найдужче стривожився він уже наприкінці свого аж надміру доскіпливого розслідування, бо ж йому не трапилося жодного знаку, бодай трохи правдоподібного, що винуватцем завданої кривди був справді Сантьяго Насар. Подруги Анхели Вікаріо, які намагалися схилити її до обману, не раз розповідали, що вона розкрила їм свою таємницю ще до весілля, але імені спокусника не назвала. На допиті ті дівчата посвідчили: "Вона повідомила нас про чудо, але не сказала, як звуть святого". Що ж до Анхели Вікаріо, то вона наполягала на своєму. Коли слідчий, намагаючись що-небудь вивідати манівцями, запитав, чи знала вона особисто небіжчика Сантьяго Насара, вона незворушно відповіла:

— То був винуватець моєї ганьби.

Так записано в протоколі, проте без уточнення, як це сталося і де саме. Виступаючи на суді, який тривав усього три дні, прокурор підкреслив явну слабкість цього звинувачення. Слідчий був такий розгублений і розчарований повним браком доказів проти Сантьяго Насара, що іноді його копітка праця, певне, здавалась йому марною і непотрібною. На аркуші 416 зроблено червоним аптекарським чорнилом такий запис на берегах: "Дайте мені упередження, і я переверну світ". Під цим гірким афоризмом слідчий упевненими штрихами намалював червоне серце, простромлене червоною стрілою. Для нього, як і для найближчих друзів Сантьяго Насара, сама поведінка цього хлопця в останні години перед смертю переконливо свідчила про його невинність.

І справді, того ранку, коли його вбили, Сантьяго Насар не виявив бодай тіні страху, хоча добре знав ціну приписуваної йому кривди. Він знав, що живе у світі лицемірному й святенницькому, і мусив розуміти: близнюки — хлопці надто прості і не зможуть опертися дикунській

моралі, яка вимагатиме від них душогубства. Ніхто добре не знав Байярдо Сан Романа, але Сантьяго Насар був якраз досить близький до нього, щоб чітко усвідомлювати: під своєю великосвітською пихою той не менше, аніж будь-хто, чутливий до забобонів суспільства, в якому йому випало жити. Отож умисна безтурботність Сантьяго Насара дорівнювала самогубству. Крім того, коли в останню мить він нарешті довідався, що брати Вікаріо збираються його вбити, він не запанікував, як можна було б сподіватися, а скоріше просто розгубився — так поводиться тільки людина, певна своєї невинності; про це було говорено багатьма і не раз.

Особисто я переконаний, що він помер, так і не збагнувши, чого вмирає. Після того, як він пообіцяв моїй сестрі Марго, що прийде до нас снідати, Крісто Бедойя взяв його під руку, і двоє приятелів пішли набережною. Обидва здавалися такими безтурботними, що в декого зародилися фальшиві ілюзії. "Побачивши їх такими спокійними й задоволеними, — сказав мені Меме Лоайса, — я подякував богові, бо подумав, що справу залагоджено". Звичайно, не всі любили Сантьяго Насара, і, наприклад, Поло Каррільйо, власник електростанції, подумав, що його спокій свідчить не про невинність, а про цинічну самовпевненість. "Він гадав, гроші роблять його недоторканим", — сказав мені він. Фауста Лопес, дружина Поло Каррільйо, докинула й собі: "Усі вони такі, турки". Індалесіо Пардо незадовго перед тим заходив до крамниці Клотільди Арменти, і близнюки сказали йому, що, як тільки поїде єпископ, вони вб'ють Сантьяго Насара. Він подумав, як і багато інших, що то п'яне базікання, але Клотільда Армента розтлумачила йому правду і попросила, щоб він знайшов Сантьяго Насара і попередив його.

Не завдавай собі зайвого клопоту, — сказав йому Педро Вікаріо. — Вважай, що він уже мертвий.

То була похвальба з досить очевидною метою. Близнюки знали про близькі взаємини між Індалесіо Пардо і Сантьяго Насаром і, певне, вважали його саме тією людиною, яка зможе перешкодити злочину, щоб і вбивати їм не довелося і ніхто не посмів закинути, що вони зганьбили себе. Але Індалесіо Пардо побачив, як Сантьяго Насар іде під руку з

Крісто Бедойєю в гурті людей, що розходилися з пристані, і не зважився застерегти його. "У мене чогось не стало духу", — розповів мені Індалесіо Пардо. Він тільки плеснув кожного з двох по плечу, і вони пішли собі, ледве чи й помітивши його, бо геть заглибились у підрахунки витрат на весілля.

Люди розходилися, сунучи до майдану, в тому самому напрямку, що й Сантьяго Насар з Крісто Бедойєю. То був досить густий натовп, але Есколастіці Сіснерос здалося, що двоє друзів ідуть у самій гущі зовсім вільно, мов у центрі порожнього кола, бо люди знали, що Сантьяго Насар зараз помре і боялися навіть торкнутись до нього. Крісто Бедойя теж пригадував, що ставлення до них було якесь дивне. "Вони дивилися на нас так, ніби в нас були розмальовані обличчя", — розповів мені він. Сара Норіега відкрила свою взуттєву крамницю в ту мить, коли вони проходили мимо, і злякалася, побачивши, який блідий Сантьяго Насар. Але він заспокоїв її.

Ви ж розумієте, пані Саро, — сказав він не спиняючись. — Після такої гульні!

Селеста Дангон, сидячи в піжамі під дверима свого будинку і підсміюючись із тих, хто вирядився з нагоди візиту єпископа, запросила Сантьяго Насара на каву. "Я сказала це, щоб виграти час, поки думала, що робити", — розповіла мені вона. Але Сантьяго Насар відповів їй, що квапиться перевдягтись, бо запрошений до нас на сніданок. "Я так нічого й не сказала йому, — розповіла мені Селеста Дангон, — бо мені раптом подумалося: хіба можуть убити людину, коли вона напевне знає, що робитиме ближчим часом?" Джаміль Шаюм був єдиним, хто зробив те, що хотів зробити. Як тільки чутка про замислюване вбивство дійшла до нього, він вийшов зі своєї крамниці і став біля дверей, чекаючи на Сантьяго Насара, щоб застерегти його. Він був з тих арабів, які прибули сюди останніми з Ібрагімом Насаром, постійно грав з Ібрагімом у карти, поки той не помер, і навіть тепер, як і колись, часто допомагав своїми порадами їхній родині. Важко було знайти чоловіка, чиє слово мало б для Сантьяго Насара більшу вагу. Але він побоявся зняти марну тривогу — а

що як раптом чутка безпідставна? — і тому вирішив спочатку перемовитися з Крісто Бедойєю, — чи не знає той бува більше, ніж він? Джаміль Шаюм гукнув його, коли вони проходили мимо. Крісто Бедойя плеснув Сантьяго Насара по плечу, уже на розі майдану, і рушив на оклик.

До суботи, — сказав він йому.

Сантьяго Насар не озвався до приятеля, а щось сказав по-арабському Джамілю Шаюму, і той теж відповів рідною мовою, трусячись від сміху. "То була гра слів, якою ми розважалися завжди", — розповів мені Джаміль Шаюм. Не спиняючись, Сантьяго Насар прощально махнув обом рукою і завернув за ріг майдану. Більше вони його живим не бачили.

Крісто Бедойя, тільки-но вислухав повідомлення Джаміля Шаюма, вибіг з крамниці й кинувся наздоганяти Сантьяго Насара. Він бачив, як той завернув за ріг, але не помітив його в натовпі, що починав уже розпорошуватись на майдані. Усі, кого він запитував про нього, давали одну й ту саму відповідь:

Востаннє ми бачили його з тобою.

Крісто Бедойя не міг уявити собі, щоб за такий короткий час Сантьяго Насар міг дістатися до свого дому, але все ж таки він рушив туди розпитатися про нього, бо побачив, що парадні двері прочинені. Він увійшов у будинок, не побачивши записки на підлозі, і перетнув занурену в сутінь залу, намагаючись не робити шуму, бо ще було зарано для візитів, проте собаки в глибині будинку загавкали й вибігли йому назустріч. Він заспокоїв їх, подзеленькавши ключами, як навчив його господар дому, і рушив у їхньому супроводі до кухні. В коридорі він наштовхнувся на Дівіну

Флор, яка несла відро з водою і швабру, — вона збиралася мити підлогу в залі. Дівчина запевнила Крісто Бедойю, що Сантьяго Насар не

повертався. Вікторія Гусман саме поставила у піч смажитися кролів, коли він зайшов на кухню. Вона зрозуміла його відразу. "У нього все було написане на обличчі", — розповіла мені вона. Крісто Бедойя спитав у неї, чи вдома Сантьяго Насар, і вона відповіла з удаваною байдужістю, що він досі не прийшов, хоч уже й пора лягати спати.

Я серйозно, — сказав Крісто Бедойя. — Його підстерігають, щоб убити.

З Вікторії Гусман спала маска байдужості.

Ті бідні хлопці нездатні вбити людину, — мовила вона.

Вони п'ють від самої суботи, — сказав Крісто Бедойя.

Тим більше, — відповіла куховарка. — Який п'яний жертиме власне лайно?

Крісто Бедойя повернувся до вітальні, де Дівіна Флор щойно розчахнула вікно. "Звичайно ж, ніякого дощу не було, — розповів мені Крісто Бедойя. — Була майже сьома, і крізь шибки бризкали промені сонця". Він знову спитав у Дівіни Флор, чи певна вона, що Сантьяго Насар не увійшов до будинку через парадні двері. Цього разу дівчина вже не була така певна, як спершу. Він спитав у неї, де Пласіда Лінеро, і Дівіна Флор відповіла, що хвилину тому поставила для неї каву на нічний столик, але не будила її. Так було завжди: господиня прокидалась о сьомій, пила каву, а тоді спускалася вниз розпорядитися щодо сніданку. Крісто Бедойя подивився на годинник: було 6.56. Він вирішив піднятися на другий поверх, аби переконатися, що Сантьяго Насара в домі немає.

Двері до його кімнати були замкнені зсередини, бо Сантьяго Насар вийшов через спальню матері. Крісто Бедойя не лише знав цей дім, як свій власний, але й був тут своєю людиною, отож не вагаючись він штовхнув двері до спальні Пласіди Лінеро, щоб пройти до суміжної. Крізь

слухове віконце соталася смужка запорошеного світла, і вродлива жінка, яка спала в гамаку, лежачи на боці й поклавши під щоку долоню, мов юна наречена, мала в собі щось нереальне. "То було наче видіння", — сказав мені Крісто Бедойя. Якусь мить він дивився на неї, зачарований її красою, а тоді, намагаючися ступати тихо, перейшов кімнату, проминув ванну і заглянув до спальні Сантьяго Насара. Ліжко було нерозібране, на кріслі лежав акуратно складений костюм для верхової їзди, а на ньому — сомбреро вершника. На підлозі стояли чоботи й лежали остроги. Ручний годинник Сантьяго Насара на нічному столику показував 6.58. "Раптом я подумав, що, може, він повертався сюди по револьвер", — розповів мені Крісто Бедойя. Але відсунувши шухлядку нічного столика, він побачив, що "магнум" там. "Ніколи не доводилося мені стріляти, — розповів мені Крісто Бедойя, — але тут я вирішив узяти револьвер, щоб віднести його Сантьяго Насарові". Він заткнув його собі за пояс, під сорочку, і лише після вбивства з'ясував, що револьвер був незаряджений. У ту мить, як він засував шухляду, у дверях з'явилася Пласіда Лінеро з чашечкою кави в руці.

Святий боже! — вигукнула вона. — Як ти мене налякав.

Крісто Бедойя теж злякався. Тепер він побачив її при світлі у халаті з золотими жайворонками, з розпатланим волоссям, і чари розвіялись. Він пояснив їй трохи збентежено, що зайшов подивитися, чи немає вдома Сантьяго Насара.

Він пішов зустрічати єпископа, — сказала Пласіда Лінеро.

Єпископ проїхав не зійшовши на берег, — мовив Крісто Бедойя.

Так я й думала, — сказала вона. — Ото син вражої матері!

І замовкла, бо раптом помітила, що Крісто Бедойя якось дивно відвертається від неї, ніби хоче щось сховати. "Нехай простить мені бог, — розповіла Пласіда Лінеро в розмові зі мною, — але я побачила його

таким збентеженим, що подумала, чи не прийшов він красти". Вона спитала, що з ним таке. Крісто Бедойя розумів, що поведінка його має здаватися підозрілою, але в нього не стало духу сказати їй правду.

Я ж бо не спав ні хвилини, — пояснив він.

І пішов без дальших слів. "Так чи так, — розповів мені Крісто Бедойя, — а вона завжди уявляла, що її грабують". На майдані він зустрів отця Амадора, той повертався до церкви з усіма регаліями для відправи, яка так і не відбулася, але священик сказав, що він не може зробити для Сантьяго Насара чогось іншого, крім помолитися за спасіння його душі. Крісто Бедойя знову звернув до пристані, коли почув, як його кличуть від крамниці Клотільди Арменти. У дверях стояв Педро Вікаріо, розкуйовджений, мертвотно-блідий, в розхристаній сорочці, з закасаними до ліктів рукавами. У руці він тримав ножа з грубим лезом, якого сам зробив собі з пилки. Це уже не вперше він отак хизувався в ці останні хвилини, досі вірячи, що хтось перешкодить йому вчинити злочин, і Крісто Бедойя збагнув, що за його зухвалою поведінкою ховається якесь розпачливе, хоч, може, і неусвідомлене бажання.

Крістобаль, — крикнув Педро, — скажи Сантьяго Насарові, що ми тут чекаємо на нього і збираємось його вбити!

Крісто Бедойя зробив би йому велику послугу, якби перешкодив виконати свою погрозу. "Коли б я тоді вистрелив з револьвера, Сантьяго Насар лишився б живий", — сказав він у розмові зі мною. Та Крісто Бедойя похолов від страху на саму думку про це, а надто після того, як стільки наслухався про страшну руйнівну силу бронебійної кулі.

Я тебе попереджаю, що Сантьяго озброєний револьвером, який прострілює наскрізь автомобіль! — крикнув він у відповідь.

Педро Вікаріо знав, що то неправда. "Сантьяго ніколи не мав при собі зброї, коли виходив не в костюмі для верхової їзди", — сказав він у

розмові зі мною. Та в усякому разі він був готовий зустріти його й озброєним, якщо вже прийняв рішення змити ганьбу своєї сестри.

Мертві не стріляють! — крикнув Педро.

Пабло Вікаріо теж з'явився в дверях, такий самий блідий, як і брат. Він мав на собі піджак від свого святкового костюма, а в руці тримав загорнутий у газету ніж. "Якби не різниця в одежі, — розповів мені Крісто Бедойя, — я нізащо не збагнув би хто з них хто". З-за спини Пабло Вікаріо виглянула Клотільда Армента і крикнула Крісто

Бедойї, щоб поквапився, бо в цьому містечку боягузів, мабуть, тільки він здатен перешкодити душогубству.

Усе, що сталось, починаючи від тієї миті, відбувалося в усіх на очах. Збуджені криками люди, які поверталися від пристані, спинялися на майдані, щоб подивитись на вбивство. Крісто Бедойя запитав у кількох знайомих про Сантьяго Насара, але ніхто не бачив його. У дверях клубу він зіткнувся з полковником Ласаро Апонте і розповів йому про те, що відбулося перед крамницею Клотільди Арменти.

Цього не може бути, — сказав полковник Апонте, — бо я звелів їм іти спати.

Я щойно бачив їх обох з різницькими ножами, — сказав Крісто Бедойя.

Такого не може бути, бо я забрав у них ножі, перед тим як наказав їм іти спати, — мовив алькальд. — Певне, ти їх бачив ще до цього.

Я бачив їх дві хвилини тому, і кожного з різницьким ножем, — сказав Крісто Бедойя.

А чорт! — вилаявся алькальд. — То виходить, вони повернулися з іншими ножами.

Він пообіцяв негайно вжити заходів, але спершу зайшов до клубу замовити на вечір столик для гри в доміно, а коли вийшов, злочин уже стався. Після розмови з полковником Крісто Бедойя припустився єдиної серйозної помилки, яка виявилася фатальною: він подумав, що в останню мить Сантьяго Насар вирішив поснідати в нас, не перевдягаючись, і пішов шукати його до нашого дому. Він швидко рушив берегом річки, запитуючи в кожного зустрічного, чи не бачили, щоб тут проходив Сантьяго Насар, але ніхто не міг сказати йому чогось певного. Крісто Бедойя не стривожився, бо до нашого будинку вели й інші дороги. Проспера Аранго, сільська чепуруха, стала благати його, щоб він допоміг її батькові, який конав на порозі свого дому, нечутливий до швидкоплинного єпископського благословення. "Я бачила його, як ішла на пристань, — розповіла мені моя сестра Марго, — і вже тоді він мав обличчя мерця". Крісто Бедойя затримався на чотири хвилини, з'ясовуючи стан хворого, й пообіцяв повернутися згодом, якщо буде нагальна потреба, але згаяв ще три хвилини, допомагаючи Проспері Аранго віднести старого до спальні. Коли він знову вийшов на вулицю, то почув далекі крики і йому здалося, ніби десь на майдані ляскають хлопавки. Він спробував побігти, але йому заважав револьвер за поясом. Завернувши за останній ріг, він упізнав зі спини мою матір, яка майже волочила за руку малого сина.

Луїсо Сантьяго, — крикнув він їй, — де твій хрещеник?

Моя мати на мить обернулася — обличчя її було зарошене слізьми.

Ой, сину! — відповіла вона. — Кажуть його зарізали!

Так воно й було. Коли Крісто Бедойя кинувся був шукати Сантьяго Насара, той саме зайшов у дім Флори Мігель, своєї нареченої, що стояв якраз за рогом, де Крісто бачив свого друга востаннє. "Мені навіть на

думку не спало, що він там, — розповів Крісто Бедойя в розмові зі мною, — бо ті люди ніколи не вставали раніше полудня". Він лише повторив чутку, яка ходила в містечку, ніби вся та родина спить до дванадцятої години дня за наказом Нагіра Мігеля, наймудрішого чоловіка в арабській громаді. "Через те Флора Мігель, хоч і була не дуже юна, виглядала, як троянда", — вважає Мерседес. Насправді ж, хоч вони й відмикали двері свого дому досить пізно, як і багато інших, проте були люди ранні й працьовиті. Батьки Сантьяго Насара і Флори Мігель домовилися одружити своїх дітей. Сантьяго Насар не перечив і ще підлітком пообіцяв батькові, що виконає його волю, бо дивився на одруження так само практично, як і Ібрагім Насар. Флора Мігель справді мала досить квітучу зовнішність, але їй бракувало грації, бракувало розважливості, вона була весільною матір'ю майже для всіх своїх однолітків, отож ця угода стала для неї наче даром провидіння. їхні заручини були дуже прості, без урочистих візитів, без сердечних тривог. Весілля відкладали кілька разів і нарешті призначили на найближче Різдво.

Того понеділка Флора Мігель прокинулася разом з першими гудками єпископського пароплава і скоро довідалася, що близнюки Вікаріо чатують на Сантьяго Насара з наміром убити його. Моїй сестрі-черниці, єдиній людині, яка розмовляла з нею після нещастя, вона сказала, що навіть не пригадує, хто саме сказав їй про це. "Але о шостій ранку про це знали геть усі", — розповіла вона моїй сестрі. Однак їй видалося неймовірним, що Сантьяго Насара можуть убити. Скоріше його захочуть силоміць одружити з Анхелою Вікаріо, щоб повернути їй утрачену честь, — подумала Флора Мігель і відчула себе зганьбленою й приниженою. Тим часом як півмістечка зійшлося на пристань зустрічати єпископа, вона сховалась у своїй спальні і, плачучи від люті, заходилася складати у скриньку листи, що їх Сантьяго Насар надсилав їй, коли вчився в середній школі.

Проходячи повз будинок Флори Мігель, Сантьяго Насар завжди проводив ключами по металевих жалюзі вікон, навіть коли знав, що в домі нікого немає. Отож і того понеділка Флора Мігель чекала, коли він з'явиться, тримаючи в пелені шкатулку з листами. Сантьяго Насар не міг

бачити її з вулиці, зате вона побачила його крізь металеві грати ще до того, як він дряпнув по ній ключами.

Заходь, — сказала Флора Мігель.

Жодна людина, навіть лікар, ніколи не заходила в той будинок о 6.45 ранку. Сантьяго Насар тільки-но розлучився з Крісто Бедойєю біля крамниці Джаміля Шаюма, і навколо нього на майдані було стільки людей, що просто незбагненно, як це ніхто не помітив, що він зайшов у дім своєї нареченої. Слідчий шукав бодай одну особу, яка б це бачила, і шукав не менш наполегливо, аніж я, але так нікого й не знайшов. На берегах аркуша 382 свого протоколу він написав червоним чорнилом: Фатальність робить нас невидимими. Бо ж увійшов Сантьяго Насар у парадні двері на очах у всіх і при тому не робив нічого, щоб зайти непоміченим. Флора Мігель чекала на нього у вітальні, зелена від люті, в одній зі своїх недоречних суконь з жабо, які мала звичай одягати в урочистих випадках.

На, візьми, — сказала вона, тицьнувши скриньку йому до рук. — І нехай тебе вб'ють!

Сантьяго Насар був такий ошелешений, що не втримав скриньки, і його листи, написані лише з почуття обов'язку, розсипались на підлозі. Він рушив був за Флорою Мігель до спальні, але вона зачинила двері й накинула защіпку. Він постукав кілька разів і став її кликати, надто гучно для такої ранньої пори, і на його крики збіглася вся родина.

Усіх їх, однокровних і нсоднокровних, малих і великих, набиралося аж чотирнадцять. Останнім зайшов Нагір Мігель, батько — з фарбованою бородою і в бедуїнському бурнусі, що його привіз із батьківщини і завжди вдягав удома. Я бачив його багато разів: був він величезний на зріст, стриманий і розважливий, але найдужче мене вражало те, як усі завжди схилялися перед його авторитетом.

Флоро, — покликав він дочку своєю мовою. — Відчини двері.

Нагір Мігель увійшов до доччиної спальні, а вся родина тим часом глибокодумно споглядала Сантьяго Насара. Він стояв у вітальні навколішки, підбирав з підлоги листи і складав їх у скриньку. "Так наче відбував покуту", — розповідали мені. Через кілька хвилин Нагір Мігель вийшов зі спальні, зробив знак рукою, і родина зникла.

Він заговорив до Сантьяго Насара — теж арабською мовою. "Я зрозумів одразу: він не має найменшого уявлення про те, що я йому кажу", — розповів мені Нагір Мігель. Наприкінці він спитав у нього, знизивши голос, чи відомо йому, що брати Вікаріо збираються його вбити. "Він зблід і так розгубився, що мені стало ясно, він не прикидається", — розповів Нагір Мігель у розмові зі мною. Як йому здалося тоді, поведінка Сантьяго Насара свідчила не так про страх, як про розгублений подив.

Ти краще знаєш, мають вони підстави чи ні, — сказав старий. — Та хай там як, а тобі лишається одне з двох: або ти сховаєшся тут, бо це твій дім, або вийдеш з моєю рушницею.

Я не розумію ні дідька, — сказав Сантьяго Насар.

То було єдине, що він спромігся сказати і сказав це

іспанською мовою. "Він здався мені мокрим пташеням", — розказував мені Нагір Мігель. Він мусив узяти в нього з рук скриньку, бо той не знав, куди її поставити, щоб відчинити двері.

їх буде два проти одного, — сказав Нагір Мігель.

Сантьяго Насар вийшов на майдан. Люди розташувалися там, як під час параду. Всі бачили, як він вийшов, і всі розуміли, що йому вже усе відомо. Бо він так хвилювався, аж не міг знайти дорогу до свого будинку.

Кажуть, ніби хтось крикнув з якогось балкона: "Не туди, турку, звертай до старої пристані!" Сантьяго Насар озирнувся, хто це кричить. Джаміль Шаюм гукнув йому, щоб біг ховатися до його крамниці, і зайшов узяти свою мисливську рушницю, та не міг пригадати, куди поклав патрони. З усіх боків Сантьяго Насарові щось кричали, і він кілька разів обернувся туди-сюди, оглушений стількома голосами водночас. Було очевидно, що він спочатку рушив до дверей чорного ходу свого будинку, але раптом помітив, що парадні двері прочинені.

Іде, — сказав Педро Вікаріо.

Обидва побачили його водночас. Пабло Вікаріо скинув піджак, поклав його на табурет і розгорнув газету, де був ніж у формі ятагана. Перед тим, як вийти з крамниці, обидва, не змовляючись, перехрестилися. Тоді Клотільда Армента схопила Педро Вікаріо за сорочку і крикнула Сантьяго Насарові, щоб тікав, бо його хочуть убити. Її пронизливий крик перекрив усі інші. "Спочатку він злякався, — розповіла мені Клотільда Армента, — бо не втямив, ні звідки йому кричать, ні хто саме". Та коли він побачив Клотільду Арменту, то побачив і Педро Вікаріо, який штурхнув її ліктем, аж вона впала на землю, і наздогнав брата. Сантьяго Насар був за п'ятдесят метрів від свого будинку, коли кинувся бігти до дверей парадного входу.

П'ятьма хвилинами раніше на кухні Вікторія Гусман розповіла Пласіді Лінеро про те, що знали уже всі. Пласіда Лінеро була жінка з міцними нервами і ніяк не виявила своєї тривоги. Вона спитала у Вікторії Гусман, чи та застерегла її сина, і куховарка збрехала, сказавши, що тоді, як він спускався пити каву, вона ще нічого не знала. У той самий час, миючи підлогу в залі, Дівіна Флор побачила, як Сантьяго Насар увійшов у парадні двері і корабельними сходами піднявся до спалень. "То було дуже чітке видіння, — розповіла мені Дівіна Флор. — Він був у білому костюмі і щось тримав у руці, я не роздивилась як слід, що саме, але, здається, букет троянд". Отож коли Пласіда Лінеро спитала в неї про сина, Дівіна Флор заспокоїла її:

Він піднявся до своєї кімнати хвилину тому, — сказала вона.

У ту мить Пласіда Лінеро побачила конверт на підлозі, але й не подумала підняти його і довідалася про те, що в ньому було, тільки багато пізніше, коли посеред сум'яття трагедії хтось показав їй ту записку. Крізь прочинені двері вона побачила братів Вікаріо, які бігли до будинку з ножами в руках. Від того місця, де стояла, вона могла бачити їх, але не бачила свого сина, який біг до дверей під іншим кутом. "Я подумала, вони хочуть удертися в дім і вбити його тут", — розповіла мені вона. Отож Пласіда Лінеро кинулась до дверей і зачинила їх. Вона якраз брала двері на засув, коли почула крик Сантьяго Насара і нажахане гупання кулаками у двері, але подумала, що то він вийшов на балкон своєї спальні і звідти обкладає лайкою братів Вікаріо. Вона пішла нагору допомогти синові.

Сантьяго Насарові лишалося кілька секунд, щоб ускочити в дім, коли двері перед ним зачинилися. Він кілька разів ударив у них кулаками й одразу обернувся, ставши зі своїми ворогами віч-на-віч, беззбройний. "Я злякався, коли побачив його перед собою, — розповів мені Пабло Вікаріо, — бо він видався мені вдвічі більшим, ніж був насправді". Сантьяго Насар наставив руку, відбиваючи перший удар Педро Вікаріо, який напав на нього справа з прямим ножем.

Сучі виродки! — крикнув Сантьяго Насар.

Ніж угородився в долоню правої руки, пройшов крізь неї і занурився в бік. Усі почули, як він зойкнув від болю.

Ой, мамо!

Своєю дужою рукою різника Педро Вікаріо витяг ніж і завдав другого удару, майже в те саме місце. Дуже дивно, що ніж вийшов назовні чистісінький, — заявив Педро Вікаріо слідчому. — Я вдарив його принаймні тричі, але на ножі не з'явилося жодної краплі крові". Після

третього удару Сантьяго Насар скоцюрбився, склавши на животі руки, болісно мекнув, як молодий бичок, і спробував обернутися до них спиною. Тоді Пабло Вікаріо, який був зліва з кривим ножем, завдав йому єдиного удару в поперек, і тугий струмінь крові забризкав убивці сорочку. "Його кров пахла, як він", — розповів мені Пабло. Дістави уже три смертельні рани, Сантьяго Насар знову обернувся до братів лицем і сперся спиною на двері рідної домівки, вже не виявляючи найменшого опору, так наче хотів тільки, щоб вони добили його обидва порівну. "Він більше не кричав, — розповів Педро Вікаріо слідчому. — Навпаки, мені здалося — він сміється". І тоді обидва стали машинально штрикати його по черзі, мов хотіли приколоти до дверей. Пливучи за течією, яка підхопила їх потойбіч страху, вони навіть не чули криків усього містечка, нажаханого тим злочином. "Я почував себе так, немов скачу верхи на коні", — посвідчив на допиті Пабло Вікаріо. Але незабаром обидва отямились від того забуття, бо геть змучились, і їм раптом здалося, що Сантьяго Насар не впаде ніколи. "Хай йому всячина, кузене, — розповів мені Пабло Вікаріо. — Ти навіть не уявляєш, як це важко — вбити людину!" Намагаючися завдати останнього смертельного удару, Педро Вікаріо спробував поцілити в серце, але вдарив майже під пахву, як робив, коли цілив у серце свиням. Насправді Сантьяго Насар не падав тільки тому, що вони підтримували його, приколюючи до дверей. Охоплений розпачем, Пабло Вікаріо полоснув ножем по животу, і з якимось лунким виляском кишки вивалилися назовні. Педро Вікаріо хотів зробити те саме, але руку йому скорчило від жаху, і він лише криво різонув по стегну. Сантьяго Насар ще якусь мить стояв, спираючись на двері, аж поки побачив власні нутрощі, лискучі й голубі під сонцем, а тоді впав навколішки.

Пласіда Лінеро довго шукала сина у спальнях, гукала його й чула якісь крики, але то кричав не Сантьяго Насар. Нарешті вона виглянула у вікно й побачила на майдані близнюків Вікаріо, що бігли до церкви. За ними гнався Джаміль Шаюм зі своєю рушницею, з якою ходив полювати на ягуарів, гналися й інші араби, неозброєні, і Пласіда Лінеро подумала, що небезпека минула. Тоді вийшла на балкон спальні і побачила

Сантьяго Насара під дверима — долілиць у поросі, він силкувався підвестися з калюжі власної крові.

Скоцюрбившись і перехилившись на бік, він таки зіп'явся на ноги і пішов у стані передсмертної агонії, підтримуючи руками кишки.

Він здолав понад сто метрів, обходячи весь будинок, щоб дістатися до дверей чорного ходу. Розум йому ще цілком не затьмарився, і він не пішов вулицею, бо так було далі, а звернув у сусідній будинок. Пончо Ланао, його дружина та п'ятеро дітей нічого не знали про те, що відбулося за двадцять кроків від дверей їхнього дому. "Ми чули крики, — розповіла мені дружина Пончо Ланао, — але гадали, що то вітають єпископа". Вони саме сіли снідати, коли побачили, як у двері зайшов Сантьяго Насар, забризканий кров'ю, підтримуючи руками нутрощі. Пончо Ланао розповідав мені: "Я ніколи не міг забути, як жахливо смерділо від нього лайном". Але Археніда Ланао, найстарша дочка, запевняла, що Сантьяго Насар, як і завжди, ступав з гідністю, не заточуючись, і що його сарацинське обличчя з розпатланими кучерями було вродливіше, ніж будь-коли. Проходячи повз стіл, він усміхнувся сусідам і через спальні рушив до задніх дверей їхнього дому. "Ми сиділи паралізовані страхом", — розповіла мені Археніда Ланао. Моя тітка Венефріда Маркес скребла рибу, сидячи на подвір'ї свого будинку по той бік річки, і раптом побачила, як він спускається східцями старої пристані, упевнено звертаючи до свого будинку.

Сантьяго, сину, — крикнула вона йому, — що з тобою?

Сантьяго Насар упізнав її.

Мене вбили, пані Вене, — сказав.

Він спіткнувся на останній сходинці, але тут-таки зіп'явся на ноги. "Навіть акуратно обтрусив землю, яка налипла йому на кишки", —

розповіла мені тітка Вене. Потім крізь двері чорного ходу, відчинені з шостої ранку, зайшов у свій дім і впав долілиць на кухні.

З іспанської переклав

Віктор ШОВКУН